This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कं.टी.

पत्रागरत्नाच्युतशिवब्रह्मार्कमुख्यग्रहान्नत्वेजातकपद्धतिंस्फुटतरांहोराविदांप्रीतये यंत्रैःस्पष्टतनु
रोत्रजन्मसमयोविघोत्रखेटास्फुटाः यत्पक्षेहिघटंतउक्तमेहलात्त्रर्क्षसिषन्नः सच १ अथकेशवो
जातकस्यजातकशास्त्रस्यपद्धतिंमार्गंकुर्वे किंकृत्वा नत्वा कान् विघ्नपत्रागरत्नाच्युतशिवब्र
ह्मार्कमुख्यग्रहान् विघ्नपः श्रीमहागणपतिः शारदा श्रीसरस्वती अच्युतःश्रीनारायणः
शिवोश्रीमहादेवः ब्रह्माचतुराननः अर्कमुख्यग्रहाः श्रीसूर्यादयोनवग्रहाः एतान्नत्वा
जातकपद्धतिंकुर्वे किंलक्षणांस्फुटतरां भकरार्थी कस्यैज्योतिर्विदांप्रीतये ज्योतींषिग्रहनक्ष
क्षत्रादीनिविदंतिज्योतिर्विदः तेएतद्धोराशास्त्रविदोभवंत्येव यतोहोराशास्त्रंत्रिःस्कंधज्योतिः
८ शास्त्रस्यैकस्कंधः उक्तंच त्रिस्कंधंज्योतिषंशास्त्रंशास्त्रहोरागणितसंहिताइतिनिदेवस्यमु
के वराहमिहराचार्यैःज्योतिःशास्त्रमनेकभेदविषयंस्कंधत्रयाधि त्कार्त्स्न्योपनयस्यना

मुनिभिःसंकीर्त्यतेसंहितास्कंधेऽस्मिन्गणितेनयाग्रहगती
विनिर्णयश्चकथितःस्कंधस्तृतीयोपरः ज्योतिःशास्त्रस्यकार्त्स्न्यस्यउपनयः उपनयनकथन
नत्संहितेत्युच्यते अन्यैराचार्यैःसंहितास्कंधादनेकभेदास्तु मुख्याःपंचाधिकारास्तथैवतंत्रयस्कं
धाएवमष्टाधिकारंज्योतिःशास्त्रमुक्तं यत्रायंत्रभगोलवासनमयः सिद्धांतआदिस्ततोहोराशा
कुनसंहितास्वरविधिश्चूडामणिर्विस्तरः सामुद्रोथकुमारकोबालमितानष्टाधिकारानजगुर्दैवज्ञाः
परमेष्ठिसूर्ययवनाः केमेघमालाजगुः तत्रसंहितास्कंधभेदाः तत्रसौरसावनचांद्रनाक्षत्रादिमान
संवत्सरवर्षादिफलमवधिग्रहचारग्रहणेचरफलग्रहशांतिस्नानदानादिनिरूपण ग्रहसमाग
मअर्घकांडदिव्यभौमांतरिक्षविघातकलक्षणखंजनशांतिकर्मविभागपुरुषस्त्रीगजाश्वादिल
क्षणपंचांगादिसहस्रनिरूपणजातकर्मादिसंस्कारकालनिरूपणवास्तुविद्याविजययात्रादेवप्रति २

Acc. No. ~~2354~~ M1473
Title - जातकपद्धति (केशव टीका) (संपूर्ण)
~~Author~~ - केशव.
Date - शक 1728.
Subject - ज्योतिष्य.
folio - 38 (1 No. ची folio गहाळ)
Xerox - 38

Checked 2012

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1473 Dist Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्षादिमुहूर्तनिरूपणं बाह्याभ्यंतरस्वरवशान्नानाशुभाशुभकथनं ह्यडुभयसेनाशुभ्रकोटयुद्ध
के विमुखादिभूबलादिनिरूपणं स्वरशास्त्रे नानाप्रश्ननिरूपणं इत्याद्यनेकभेदाः संहितास्कं
धे तथा सूत्राभिधाने गणितस्कंधे किमित्याह भास्कराचार्यः त्रुट्यादिप्रलयांतकालकलना
नप्रभेदः क्रमोच्चारश्च द्युसदां द्विधा च गणितं प्रश्नास्तथा चोत्तराः भूधिष्ण्यग्रहसंस्थितेश्च कथनं
यंत्रादियं चोच्यते सिद्धांतः स उदाहृतोऽत्र गणितस्कंधप्रबंधे बुधैः अथ होरास्कंधे स्थलराशिस्व
रूपग्रहदृष्टिग्रहबलाबललग्नादिद्वादशभावबलाधनजन्मफलरिष्टारिष्टभंगायुर्दायोपदशांत
र्दशारिष्टराजयोगनाभसयोगकारकयोगदुष्टयोगआयुर्दायनिर्याणयोगनष्टजातकादिना
नाभेदहोरास्कंधे एवं त्रिस्कंधज्योतिःशास्त्रं एतद्वेदांगं किल वेदास्तावद्यज्ञकर्मप्रवृत्ताय
ज्ञाः प्रोक्तास्ते तु कालाश्रयेण शास्त्रादस्मात्कालबोधो यतः स्याद्वेदांगत्वं ज्योतिषं चोक्तमस्मात्

२ वेदांगानि शब्दशास्त्रं मुखं ज्योतिषं चक्षुषी श्रोत्रमुक्तं निरुक्तं च कल्पः करौ या तु शिक्षाऽस्य
वेदस्य नासिका पादपद्मद्वयं छंद आद्यैर्बुधैः षडंगमध्ये ज्योतिःशास्त्रं मुख्यं अंगं वेदस्य चक्षुः किले
दं स्मृतं ज्योतिषं मुख्यता चांगमध्येऽस्य तेनाच्युते संयुतोऽपीतरैः कर्णनासादिभिश्चक्षुषांगे
न हीनो न किंचित्करः एतद्वेदांगत्वाद्ब्राह्मणैरेवाध्येतव्यं तस्माद्द्विजैरध्ययनीयमेतत्सु ऽपर
हस्यं परमं च तत्त्वं ज्योतिषं वेत्ति नरः स सम्यक् धर्मार्थकामान्लभते यशश्च एतदुष्टस्येन कथ
नीयं दिव्यं ज्ञानमतींद्रियं यदृषिभिर्ब्राह्मणे विशिष्टैर्द्विजैः पारंपर्येण तस्माद्धस्त्य मवनानीतं प्रका
श्यं ततः नैतद्देयं खलाय दुर्जनाय दुराचाराचितावासिनां स्यादायुःसुहृत्क्षयो नु निंद्यता च
मानिमानुभूतः एवं यज्ज्योतिःशास्त्रविदस्ते होराशास्त्रविदो भवत्येव तेषां ज्योतिर्विदा
ध्यातये जातकपद्धतिं कुर्वेति संबंधः अत्र जन्मसमयः स्पष्टः सूक्ष्मो ज्ञातव्यः कैः यंत्रैः २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घरात्रांकुचक्रफलकादिभिः अथचजन्मसमयेग्रवेदाः स्फुटाः केघाः तेग्रेवदाःयस्मिन्पक्षेघटं
नेतथासुगणकेनवेद्याः एतदुक्तंसूर्यसिद्धांते शास्त्रमाद्यंतदेवेदंयत्पूर्वंप्राहभास्करः युगानां
परिवर्तनकालभेदोत्रकेवलं वासिष्ठोपि इत्थंमांडव्यसंक्षेपादुक्तंशास्त्रंयथोत्तमं विशस्तीरवि
चंद्राद्यैः भविष्यतियुगेयुगे विशस्तियंविश्वंसंनंसिथिलत्वमितियावत्ततोनक्षत्रग्रहयोगोदृष्या
दिकंवर्त्तमानकालेयस्ययस्यग्रहस्ययस्मिन्यस्मिन्पक्षेघटंतेप्रत्यक्षमाकाशेदृश्यंते तथागणि
तयुक्त्यागणकेनग्रहाःसाध्याःतेग्रहाः मयाइदानींवर्तमानघनामवलोक्यसाधिताः तत्रसौरःसू
र्यः चंद्रःसौरात्पंचकलोनः चंद्रोच्चअत्मागुरुःआर्यपक्षजः शुक्रचलोच्चब्रह्मार्यमध्येशनिः
आर्यपक्षात्संचभागाधिकः राहुःआर्यजः सर्वेषांस्पष्टीकरणंआर्यमेव ततस्तात्कालिकोर्क

४ यनभागयुक्तस्तादिकाराले रुदयोनामलग्नं साध्यंसउदयः सषड्भइतितल्लग्नंराशिषट्कयुतंअ
स्तर्क्षंअस्तलग्नंभवति लग्नंअस्तलग्नमिति भावद्वयमुक्तइदानीं द्वादशभावसाधनायोदेमध्यलग्न
साधनाल्लग्नसाधनंततोन्नज्ञानपूर्वकमाह रात्रेःशेषमितंयुतंदिनदलेनाह्नोगतंशेषकंविश्लेष्य
स्वलुपूर्वपश्चिमनतंत्रिंशाच्युतंचोन्नतम् यत्सूर्वोन्नतषड्भयुक्तरवितःपश्चान्नतादित्यतोयल्लंकोद
येकेभ्वलग्नमिदंतन्माध्यंसषड्भंसुखं २ रात्रेःशेषमिति रात्रेःशेषमितंयत्घटिकादिकंरात्रेः
शेषंगतंचयत्घटिकादिकंतदिनदलेनयुतंसत्क्रमात्पूर्वपश्चिमनतंस्यात्तद्यथा अर्द्धरात्रादुपरि
रात्रिशेषंदिनदलेनयुतंसत्रात्रौपूर्वनतंस्यात् अर्द्धरात्रात्पूर्वरात्रिदलंदिनार्द्धेनयुतंसत्रात्रौप
श्चिमनतंस्यात् अन्हःगतंशेषकंचदिनदलेनविश्लेष्यंविश्लेषितंदिनदलाच्छोधितंसत् ४

(३

के.टी. दिवसे पूर्वनतं स्यात् दिनार्द्धादुपरि दिनशेषं दिनार्द्धेन विश्लेष्य दिनार्द्धशोधितं सत् दिने पश्चिम
नतं स्यात् तन्नतं त्रिंश ३० च्युतं त्रिंशतः शुद्धं उन्नतं स्यात् तद्यथा पूर्वनतं त्रिंशच्युतं पूर्वोन्नतं
स्यात् पश्चिमनतं त्रिंशच्युतं पश्चिमोन्नतं स्यात् यस्तु पूर्वोन्नतेति पूर्वोन्नतषड्गुणकरावतो लग्न
मिव लग्नवत्साधितं यद्भवति तन्मध्यमध्यलग्नं स्यात् पूर्वकपाले उन्नतं पूर्वोन्नतं षड्गुणकरविः
पूर्वोन्नतं च षड्गुणकराविश्य पूर्वोन्नतषड्गुणकरवी नाभ्यामितिपस्यार्थे तस्य पश्चान्नता दिस्यतो
लंकोदयैः लग्नवत्साधितं मध्यलग्नं स्यात् पश्चान्नतं च आदित्यपश्चान्नताद्द्वैरोलाभ्यां पंच
म्यर्थे तस्य एतदुक्तं भवति अर्द्धरात्रादुपरि दिनार्द्धपर्यंतं पूर्वकपाले उन्नतं इष्टकालम कल्प्य स
षड्गुना कालिका कस्मूर्यं प्रकल्प्य लंकोदयानुदयान् प्रकल्प्य तद्भोग्यभागेरुदयइत्यादिक्रमेण
लवादिकं यत्साधितं तन्मध्यलग्नं स्यात् दिनार्द्धादुपरि रात्र्यर्द्धपर्यंतं पश्चिमकपाले पश्चि

५ मनतमिष्टकालं प्रकल्प्य केवलं नाक्षकालरविं सूर्यं प्रकल्प्य लंकोदयानुस्वोदयान् प्रकल्प्य तद्भोग्य
भागेरुदयइत्यादिना लग्नवत्साधितं तन्मध्यलग्नं स्यात् तन्मध्यलग्नं षड्राशिषड्युतं सुखं पाताल ल
ग्नं स्यात् एवं भावचतुष्टये सिद्धे तदंतराले अष्टभावसाधनं उपचयापचयात्मके ग्रहभावफलसाधनं
चाह अंत्योव्यस्तखभस्य भूयमहतो योज्यस्तनोर्द्विच्युतो बंधोते पि च सांगभास्ततुसुखाः संधि
र्द्वियोगोर्द्धितः अन्यसंधिषु भावयोगे खिलं स्याद्भावसंध्यंतरे एतत्संसंधिखगांतरं क्षयचये भावाधि
के स्वे खगे ५ व्यस्तखभस्य त्रिंशात् इति विगतं अस्तं समस्तभं यस्मात् तद्व्यस्तं व्यस्तं च नत खं भं च
खं नाम मध्यलग्नं व्यस्तखभस्य च अंत्याः लताद्योरात्र्यो द्विधाभ्यां पतितः रात्रिध्यायः शोधितं त
नौ लग्ने बंधौ चतुर्थस्थाने क्रमेण योज्यः तद्यथा व्यस्तखभस्य त्र्यंशो लग्ने योज्यः स द्विपतितस्य
तुर्थभावो योज्यः भू १ यम २ हतः एकद्विगुणः तनौ लग्ने योज्यः एकत्र एकगुणः अंत्यो लग्ने यो ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के॰ टी॰ ज्योऽन्यत्र द्विगुणो योज्ये स्यर्थः एवं द्वितीयतृतीयभावोस्तः स ग्रंथतो द्विच्युतो द्वाभ्यां शोधितः भूय महतो वंशो योज्यः एकगुणे एतत्र चतुर्थभावे देयो न्यत्र द्विगुणे देयइत्यर्थः एवं पंचषष्ठभावोस्तः एवं लग्नादि षड्भावाः जाताः तेषड्सांगभा राशिषट्कयुक्ता जायादयः षड्भवंति एवं द्वादशभावाः स्युः संधि द्वियोगे र्द्धितः द्वयोर्भावयोर्योगार्द्धितः संधिः स्यात् एवं सर्वेषां द्वादशसंधयस्युः अत्र भावद्वय योगकरणे चक्राधिकतायां चक्रेन त्याज्यं तथा प्रथमभावे एकादशभानि स्युः अथ भावे पूर्णं स्यात् पू र्णं भावे द्वादशांशं संग्रहं शून्यं संधिष्विति संधिषुगते ग्रहे फलं शून्यं स्यात् भावगे ग्रहे अर्थादखिलं फ लं स्यात् भावगे भावसमे ग्रहे संपूर्णं रूपफलं स्यात् अंतरे अनुपातः संधिखगांतरं भावसंध्यंत रेणाप्तं सत् ग्रहस्य भावफलं रूपादिकं स्यात् भावाधिके भोवान्यूने ग्रहे पूर्वसंधिग्रहांतरं संधिभा वांतरेणाप्तं सत् ग्रहस्य भावफलं रूपादिकं स्यात् भावाधिके ग्रहे परसंधिग्रहांतरं परसंधिभावांतरे

६ णाप्तं ग्रहभावफलं स्यात् क्षयचयमिति भावाधिके ग्रहे क्षयफलं अपचयात्मकं स्यात् भावाल्पेग्र हे चयफलमिति उपचयात्मकं फलं स्यात् तस्य भावफलस्य षष्ठांशाकल्पनया ग्रहस्य तद्भावे फलं शुभम शुभं वा योज्यं इति केशवदैवज्ञकृतपद्धतेः स्वोक्तटीकायां सर्वग्रहफलजातमात्रोपयोग्या भा वाध्यायः अथ ग्रहदृष्ट्या श्रीजातकोक्तबहुनिर्णयार्थं दृष्टिफलार्थं च सविशेषग्रहदृष्टिसाधनाध्या यं वक्तैके नाह खेखाग्नि द्विखवेदरामयमभूखाश्चार्धमेकादिभे दृष्टावर्जितदस्य कस्य गुरुणा चेदष्टवेदेह ताः मंदेनांकयमेस्तजानगगुणेकाभादिज्ञा संस्कृता भाग घु क्षयर द्विखानललवे नाध्यु ४ इ लादृ भवेत् ४ खेखाग्नीति खे खाग्न्यादयः अंकाः दृष्टावर्जितदस्य कस्य एकादिभे एकराशिगे भाद्यज्ञाः भवंति तच्चैकभेंकः खं ० द्विभेंऽकः एकः त्रिभे अग्नयः चतुर्भे द्वौ २ पंचभे खं ० षष्ठभे वेदाः चत्वारः ४ सप्तभे रामास्त्रयः ३ अष्टमे यमौ द्वौ २ नवमे भूरेकः १ दशभे खं ० एकादशभे अंकं ० ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शत्त्वं द्वादशोभेऽभेत्त्वं स्वाभ्यांभ्युमित्यत्र समाहारैकवद्भावः पश्यतीति द्रष्टा तेन दृष्टा दर्शनार्हे
दृश्यः दृश्य एव दृश्यकः द्रष्टावर्जितदृश्यकस्य नैकाः स्युः चेद्गुरुणा दृष्टावर्जितदृश्यकस्य वेदभे

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	
०	१	३	२	०	४	३	२	१	०	०	०	
	श ४	मं ४	गु ४			मं ४	गु ४	श ४				

अष्टमे च दृष्टत्वाच्चत्वारोंकाः स्युः नपूर्वोक्ताः मंदेन दृष्टा
वर्जितदृश्यकस्यांकयमभे नवमे द्विभे वेदाश्चत्वारोंकाः
स्यान्नपूर्वोक्ताः असृजा भौमेन दृष्टवर्जितदृश्यकस्य न
गगुणेसप्तमेत्रिभे वेदाश्चत्वारोंकाः स्यान्नपूर्वोक्ताः ए
वं दृष्टावर्जितदृश्यकस्य भादिज्ञेयोंको भवति स भागद्युक्षयरविवान्नललवेन संस्कार्यः एतदुक्तं भ
वति राश्यादिको योंकः ततस्तत्परांके यः क्षयोयन्न्यूनं स्यात् यद्वाग्या वृद्धिर्यद्वाधिकं स्यात्तेन राश्या
धः स्या भागाः गुण्याः खानलैस्त्रिंशाद्भिः ३० भज्याः लब्धेन सः अंकः संस्कार्यः कथं परक्षेपेणहीनः

७ कार्यः परवृद्धौ युतः ततोंशुच्युतः चतुर्भिर्भक्तः सन् दृष्टिर्भवेत्   इति श्रीकेशवदैवज्ञविर
चितेस्वरचितटीकायां सविवृतौ षड्दृष्टिसाधनाध्यायः   अथ ग्रहाणां बलाबलज्ञानं विना सर्वत्र जात
कोक्तफलनिर्णयं दशाक्रमादिनिर्णयं च कर्तुं न शक्यते ततो बलसाधनाध्यायो आरभ्यते तद्बलं स्था
नदिक्कालनैसर्गचेष्टादृष्टिभिः षड्विधं तत्र स्थानबलं पंचधा उच्चबलं सप्तवर्गबलं समविषमरा
शिनवांशबलं आदिमध्यांत्यद्रेष्काणगतपुंनपुंसकस्त्रीग्रहबलं केंद्रादिगतग्रहबलं एवं पंचधा
स्थानबलं दिग्बलमेकधैव कालबलं चतुर्धा दिनरात्रिबलं दिनरात्रित्रिभागेषु बलं स्वहोरादि
नमासाब्दबलं पक्षबलं नैसर्गमेकधैव चेष्टाबलं आयनबलं चेष्टाकेंद्रं च कदाचिज्जन्मका
ले ग्रहो समकलो सदा बलस्य क्षयवृद्धी यासचेष्टाबलभेदश्च दृग्बलमेकधैव एवं पंचदशधा ग्रह ७
बलं तत्रादौ स्थानबलभेदेषूच्चबलं सप्तवर्गबलं चाह   नीचोनो भगणाच्च्युतः षडधिकश्चेष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दृष्टोच्चबलं स्वर्क्षे ईसमभे ष्टमस्त्रिचरणा मूलत्रिकोणे बलं मित्रर्क्षे ध्रिरधी छ भेचयद्भांत्रावैरिभेष्यंत्रा
कौ दंतांत्रा ध्यरिभे ग्रहादिपवत्राल्खेटस्य सप्तसैक्यजं ५ नीचोनाऽ र्धोन्कुत्रश्चेत्षडधिकः षड्भाधिकः तर्हि
भगणाच्च्युतश्च। क्राच्छोधितः चे सुङ्गादल्पस्तर्हि यथास्थित एवेसर्थो सिद्धं सराश्याधिकः षट्चलप
द्भमकः कार्यः औच्चबलंउच्चबलस्यात् यदिनीचोनग्रहस्य संपूर्णाः षड्राशयः तथा षड्भक्ताः पूर्णरूप
बलंस्यात् यदाष ड्योल्लास्तदारूपस्थाने प्रथमं शून्यं गाद्येन द्वादशयाद्यषष्ठ्यांशुल्यं विकलास्था त्त्वशरेण
पनीत्वाष ड्भिर्हृत्वा लब्धं शून्याधः षष्ट्यंशो लेख्याः तदधिषष्ट्यंशा स्तदधो लेख्याः एवमुच्चबलं स्यात्
अथ सूर्यादीनां नीचानि   अथ सप्तवर्गबलं स्वर्क्षे ह्यामिति स्वर्क्षे स्वभवने
ग्रहे अर्धबलं ० ३० ० स्यात् समभे अष्टमांशाः ० ७ ३० मूलत्रिकोणे त्रयः
चरणाः बलं ० ४५ ० मित्रराशौ अंघ्रित्र्यचरणाः ० १५ ० अधिमित्रभे त्रयः द

र	च	मं	बु	गु	शु	श
६	७	३	११	९	५	०
१०	३	२८	१५	५	२७	२०
०	०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०	०

८ भांशाः अष्टमांशास्त्रयः ० २२ ३० वैरिभे अष्टांशाः ० ७ ४५ षोडशांशाः ० ३ ४५ अधिवैरिभे दंतांशाः
द्वात्रिंशांशाः ० १ ५२ रू स्येतिसर्वत्रार्थसिद्धं ग्रहादिपवत्रादिति खेटस्य ग्रहादसप्तवर्गवशात् सप्तवर्गाधि
पत्योयथास्थानोक्तानि स्वर्क्षे ई मित्यादीनि सप्तबलानि ग्राह्यानि तेषां सप्तानां ऐक्यजं बलं भवति ग्रहोय
स्मिन्गृहे स्थितः तद्गृहस्वामिनः स्वक्षिधिपुक्तबलं ग्राह्यं एवं होरादिस्वामिनां ग्राह्यं तदैक्यं तस्य ग्रहस्य सप्तवर्ग
जबलं भवति अत्र केचन पाहो ननु बलं त्रिकोणगृहादिमिति ग्रहस्य गृहस्थानादेवाष्टमबलं गृह्णन्ति तदु
क्तं सप्तवर्गजमिति सप्तसंख्या नियमात्   अथ स्त्रीराश्यादिगतग्रहबलं तथा केंद्रादिगतग्रहबलं तथा
द्य मध्यमांत्य द्रेष्काणगत पुनपुंसकस्त्रीबलेचाह   शुक्रेंदू समभांशके हि विषमेऽन्ये दद्युरंघ्रिं बलं केंद्रा
द्येषु चरूपकार्द्ध चरणान्यद्येति खेटाः क्रमात् स्त्रीक्लीबनराः प्रथमके ह्लौ बोचमध्ये तथा द्रेष्काणेवि
चरंति पादमुक्तं स्यात्स्थानवीर्यं त्विदं ६ समभे च नेवा स्थितौ शुक्रेंदू अंघ्रिरूपांघ्रिं बलं ददतां विषम
भेराके वा अन्ये रविभौमगुरुसेषा अंघ्रिं बलं दद्युः भं च अंशाश्च भांशाः मिसतदुई कवलत्र ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कें.टी.

समंचतद्ग्रोत्राक्ंतस्मिन् लमंस्त्रीभवनं विषमंपुरुषभवनं अत्रथापतिपद्धतिटीकाकारेण अंत्रोमुख्य
त्वमुक्तंतदसत् यतःसर्वेषांजातककाराणांमतंनस्यात् उक्तंचलघुजातके चंद्रसितौस्त्रीक्षेत्रेपुरुषक्षे
त्रोपगाःशेषाः एवमन्येष्वपियंथेषुक्षेत्रंराशिरेव राशिसमांशस्ततोंशोपिबलंस्यात् यत्तुमुक्तंद्रेस
मभेंशेचभवतस्त्वैकपादएवबलं नचरणद्वयं अथकेंद्राद्येषुकेंद्रपणफरआपोक्लिमेषुगताःग्रहाःक्र
मेणरूपार्धचरणंचबलंयच्छंतीत्यत्रदृति तद्यथा केंद्रगाःरूपं पणफरगाःअर्धं आपोक्लिमगाःपादंयच्छं
ति अत्रकेचिद्द्रावफलंषष्ट्यंशकल्पनयाचेशाचीकमूल्यंति तदपियुक्तं अथस्त्रीरवेटौचंद्रशुक्रौ
राशित्रितीयद्रेष्काणेस्थितौपादंबलंयच्छंतः नराःगुरुभौमार्काःप्रथमद्रेष्काणेपादंबलंयच्छंति क्ली
वौबुधशनीराशिमध्यद्रेष्काणेस्थितौपादंबलंयच्छंतः इतिपंचविधस्थानबलंउक्तं अथक
माप्राप्तंदिग्बलमाह मंदाल्लग्नमिनात्तुजाच्चहिबुकं शोध्यंविधोर्भार्गवान्माध्यंज्ञात्गुरुतोस्तमत्र

९

रसभास्सुखंसजेज्ञकतः दिग्वीर्यरसहृत्विति मंदाद्धनेश्वराल्लग्नंशोध्यं इनात्सूर्यात्तथाकुजाच्चहि
कंचतुर्थंभंशोध्यं विधोःचंद्रात्तथाभार्गवाच्छुक्रात्माध्यंदशमभवनंशोध्यं ज्ञात्बुधात्तथागुरोश्चअ
स्तंसप्तमंशोध्यं शोध्यंचेद्रसभास्सुखंषड्राश्यधिकंभवतितर्हिचक्रतश्चक्रात्सजेत् चक्राच्छोध्यं षड्राद्यल्प
अन्यथायथास्थितएव तद्राश्यादिरसहृद्दितिषड्भिर्भाज्यं अत्रभाजनविधिस्तूच्चबलानयनप्रोक्तः
सोत्रज्ञेयः इतिदिग्बलसाधनं अथकालबलमाह अथोसमयजंरूपंसदास्याह्निदृश्चिंत्राद्द
ज्ञनतोन्नतेरात्रिकुजाकीर्णांपरेषांबले ७ अथोसमयजंकालबलमुच्यते अत्रविहाबुधस्य स
दादिवारात्रौचरूपमेवबलंस्यात् त्रिंशद्घटिकेनतोन्नतेरात्रिकुजाकीर्णांपरेषामन्येषांबलेभवतः ए
तदुक्तंभवति त्रिंशद्घटिकेनतंपश्चार्धंतदेवरात्रिकुजाकीर्णांत्रयाणामपिबलंस्यात् उन्नतंत्रिं
शद्घटिकंसघल्पर्धंतदेवमपरेषांरविगुरुशुक्राणांत्रयाणामपिबलंभवति अथान्यत्कालबलभेदत्र ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यमाह शुक्लेस्यतिथिहृद्धनेष्य तिथयोवीर्यसतां भूच्युतंपापानां द्विगुणं विशोधिदमथान्तरत्र्यंशात्केषु क्र
मात् सौम्यार्कार्किभुवांनिशः । त्र्यंशेषु सितारानां च रूपं सदेज्यस्याथाब्दप्रिचयाद्बलीद्विलसमामासघुहो
रेश्वराः ८ शुक्लेशुक्लपक्षे अंत्ये कृष्णपक्षेतिथिहृत्संचदशात्हृतेष्यतिथयः क्रमेणसतांशुभग्रहा
णांबलंभवति एतदुक्तंभवति शुक्लपक्षेगताः तिथयः पंचदशहृताः कार्याः कृष्णपक्षेशेषास्तिथ
यः पंचदश्याहृताः कार्याः कृष्णपक्षेगतास्तिथयः पंचदशभ्यः शोधिताः शेषाः भवंति एतत्सतांशुभग्र
हाणांचंद्रबुधगुरुशुक्राणांबलंस्यात् एतदेवभूच्युतंरूपाच्छुद्धं पापानांरविभौममंदानांबलंस्यात् इमं
नीगतंबलंविशोध्य द्रस्य द्विगुणंकार्यंइदंपक्षबलं यथान्ह्योदिवसस्य त्र्यंशात्केषुप्रथमद्वितीयतृतीयेषुसौ
म्यार्कार्किभुवांत्र्याणांक्रमेणतथानिशोः रात्रेः त्र्यंशकेषु त्रिषु शशिसितारानां त्रयाणां क्रमेणरूपंबलंस्या
त् इज्यस्यगुरोः सदासार्वकालेषु रूपंबलंस्यात् एतदुक्तंभवति दिनस्यप्रथमेत्र्यंशेचज्ञस्यसौम्यस्य
बुधस्यबलंरूपंस्यात् द्वितीयेऽर्कभुवःशनेः रूपंबलंस्यात् रात्रेःप्रथमेत्र्यंशेचंद्रस्य द्वितीयेशुक्रस्य

१० तृतीयेभौमस्यरूपंबलंस्यात् सर्वकालेगुरोः रूपंबलंस्यात्दित्यर्थः एवंत्रिकालबलं अथव
र्षाधिपबलंअब्दप्रिचयात्सादवक्ष्यासमामासघुहोरेश्वरः क्रमात्बलीस्यात् अत्रजातकेवचनं
एतदुक्तंभवति समाधिपोवर्षाधिपो योग्रहः स्यात्तस्यैकपादोबलंस्यात् योहिमासाधिपस्तस्य
पादद्वयंरूपार्धंबलंस्यात् योदिनाधिपोवारस्तस्यपादत्रयंपादोनरूपंबलंस्यात् योहोराधिपः का
लहोराधिपःस्तस्यपादचतुष्टयंरूपंबलंस्यात् दिनपतिकालहोराप्रसिद्धौवर्षमासपयोरानय
नायश्लोकोमयोक्तः द्विस्थोघ्नपिंडोरदभूः १३२युतोर्कः १२युकुरवाग ग्नि ३६० हृत्सवाग्नि ३० हृत नः फ
लेयुतेवेदैर्गुणैः ४ ३स्त्रि द्विः ३ २हृतेद्वि ७शेषकेऽर्कोद्ध्यतुल्येकरणेद्वमासपो इतिब्रह्मघ्नपिं
उद्धृतिअत्रसंक्षेपेयं एवंचतुर्भेदकालबलमुक्तं अथाद्विविधंचेष्टाबलंतत्रैरमायनबलंभुजंग
प्रयातेनाह सदाक्रांतिभागैर्युताद्यस्यासिद्धः २४ त्रांनीहृद्युतोनाः क्रमाद्याम्यसौम्यैः विलोमंपरे १०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. पां गता भो धिभक्ता ४८ भवेदायनं वीर्यमर्कस्य दृष्टं ९ तस्य बुधस्य क्रांतिभागैः सदैवेति याम्यैः
सौम्यैः वा लिप्ताः चतुर्विंशतियुक्ताः एवं कार्याः शनीन्द्वोः क्रांतिभागैः याम्यसौम्यैः क्रमाद्युतो
नाः सिद्धाः कार्याः याम्यैर्युक्ताः सौम्यैरूनाः इत्यर्थः परेषामपरेषां रविकुजगुरुभृगुकाणां विलो
ममिति एतेषां याम्यैः क्रांतिभागैः सिद्धाः २४ ऊनाः कार्याः सौम्यैर्युताः कार्याः एवं ते सर्वे ग
जांभोधिभक्ताः अष्टचत्वारिंशद्भक्ताः ४८ तेषां सर्वेषामायनबलं स्यात् एतदागतं सूर्यस्य द
ग्रं द्विगुणं कार्यं एतदायनबलं कैश्चिच्छरसंस्कृतक्रांत्योक्तं तदसत् यतो ग्रहस्य याम्योत्तराभिमु
खेन अयनं गमनं क्रांतिवशादेव न शरवशात् यतो ग्रहस्य शरः क्रांतिसूत्र एव न पृथक्कृअ
लो ग्रहस्य मुखवलनं क्रांतिवशादेव तदुक्तं भरतात्मबंधेन सिद्धांतसिरोमणौ वलनानयने क्षे
पो क्षिप्तो यैस्तेनेति बुद्ध्य इति एवं आयनबलसाधने क्रांतौ शरसंस्कारो नास्तीति सद्युक्तिः

१२ दृक्सायनबलं अथ मुख्यं चेष्टाबलमाह मध्यस्पष्टविवरार्द्धहीनदलभाक्स्वध्योनचोच्यं कुजात्कें
द्रं चेद्भगणाच्च्युतं षडधिकं षड्भक्तं चेष्टाबले मध्यात्तत्कालात्स्पष्टे विवरार्द्धं तन्नीस्पष्टविवरार्द्धहानी
तयोर्दलं स्पष्टविवरार्द्धहीनदलं तद्युक्तं तद्दलभाक् स चासौ मध्यश्च दलभाक्स्वध्यः तेनोनं चेत् शी
घ्रं च स्पष्टविवरार्द्धहीनदलभाक्स्वध्योनशीघ्रं कुजात् कुजभारध्यपंचानां केंद्रं चेष्टाकेंद्रं स्यात् तच्च
षडधिकं भगणाच्चक्राच्च्युतं कार्यं षडल्पमर्थाद्यथास्थितमेव षड्भक्तं च षड्भिर्भाज्यं कथं उच्चबलो
क्तरीत्या चेष्टाबलं स्यात् एतदुक्तं भवति मध्यात्तत्कालात्स्पष्टे यावद्वृद्धिर्हानिर्वा तस्याः दलं मध्य
ग्रहे कार्यं वृद्धेर्दलं मध्यमे योज्यं हानेर्दलं मध्ये देयं तेन मध्येन शीघ्रोच्चं नाम्ना प्रोच्छकेंद्रमिं कार्यं एवं
कुजादीनां शीघ्रोच्चात् प्रकेंद्रं स्यात् तस्मादुच्चबलवच्चेष्टाबलं स्यात् अत्र फलद्वयार्धसंस्कृतमध्य
ग्रहेण शीघ्रोच्चं ऊनं हतं सत् चेष्टाकेंद्रं सद्युक्तं वक्राद्युत्साद्युत्पादनकं दृश्यते तच्छीघ्रपतिपुच्छं तो १५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के·टी·

जह्यात्स्पष्टयतामिति भ्रांतिपाठः यतः सार्द्ध फलद्वयसंस्कृतमध्यग्रहोनचलोच्चं असंनमयुक्तं स्या
त् अतजह्यान्मध्यग्रहमिति पाठेन फलद्वयार्द्धसंस्कृतमध्योनं चलोच्चं सयुक्तं केंद्रं स्यात् अतए
व श्रीधराचार्येणोक्तं स्फुटश्चेछुध्यतेमध्येन छेषार्द्धं धनंचले स्फुटे वाशुद्ध्यतेमध्येन छेषार्द्धं क्ष
यो भवेत् १ ततोमध्योनतेहृत्वा चक्रार्द्धादधिकं यदि संशोध्यो भगणात्तस्मात् षड्भिश्चेष्टाबलं स्मृ
तात् अथदामोदरपद्धतावपि स्फुटमध्यमयोरैक्यदलितं तद्यो धयेच्चबलात् चेष्टाकेंद्रमिति
इति द्विभेदं चेष्टाबलं अथनैसर्गिकबलमाह स्यादेकोत्तररूपमद्रिहृतं नैसर्गिकं स्याद्बलं
मंदारज्ञसुरेज्यशुक्रेरानाम्नीक्ष्णद्युतीनां क्रमात् १० सप्तसु कोष्ठेषु एकोत्तररूपं सप्तभि ७ र्विहृतं स
त् मंदादि सप्तग्रहाणां क्रमात् बलं स्यात् अथकदाचिद्विशेषमाह युद्धे बाणवियोगहृच्च
खेचरयोर्वीर्यैक्ययोरंतरं स्वं सौम्यस्थबले क्षयं च यमदिक्संस्थ च कुर्याद्बले यदाकदाचिज्जन्म

योरं २

१२ काले ग्रहयोर्युद्धं भवतीति समकलो ग्रहौ तयोः कलात्मको बाणो सा ध्योन थातयोः पूर्वोक्तानां निजा
नां बलानामैक्ये योगो कार्यौ तयोर्वीर्यैक्योंतरेण हृते कार्य यल्लब्धं तेनोत्तरादक्षस्यस्य ग्रहस्य बल
सहितं दक्षिणस्थस्य बलहीनं कार्यं अथकदाचित्संस्कारश्चेष्टाबलभेदः अत्र दृग्बलमाह
सदृष्टयांघ्रियुगुग्रदृष्टिचरणोनं खेटवीर्यं भवेदिति खेटवीर्यं सदृष्ट्यंघ्रियुक्कार्यं उग्रदृष्टि
चरणोनमिति पापग्रहदृष्टिचरणोनं कार्यं एतदुक्तं भवति यं ग्रहं प्रतिग्रहाणां पापक्रूरदृष्ट
यः आगतास्तत्र शुभग्रहदृष्टिचतुर्थांशेनतस्य ग्रहस्य बलं युक्तं कार्यं पापग्रहदृष्टिचतुर्थांशेन
हीनं कार्यं इति दिग्बलं इति षड्बलमुक्तेदानीं भावानां बलमाह भावानां बलमीशाज्ज
चन्द्रचतुष्पादांस्यकीटाबुजाः १ जायां बोधेरवभोनिताः खलुततो दिग्वीर्यवत्तद्युतं सदृष्ट्य
ङ्घ्रियुगुग्रदृष्टिचरणेनतैस्यदृग्युक्पुनः भावादीनां लग्नादीनां बलं ईशाजं स्वामिजं स्यात् १२
स्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च

कें.टी. अत्रान्यो विशेषः नृचतुष्पादेति नराशयः मिथुनकन्यातुलाधन्विपूर्वार्द्धः चतुष्पदराशयः
मेषवृषभसिंहधन्विपरार्द्धः मकरपूर्वार्द्धश्च कीटोकर्कटवृश्चिकौ अंबुजाः कर्कटमकरपरार्द्धमी
नश्च अत्रये भावाः नृचतुष्पादाख्यकीटांबुजाः राशयः स्युस्तेक्रमेण जायांबाद्यखभोनितास्ताः
कार्याः ततस्तेभ्यो दिग्वीर्यवदिति पूर्वोक्तवदुच्चबलरीत्या बलं स्यादेतदुक्तं भवति अत्रनरराशिभावा
स्तेसप्तमभावोनिताः चतुष्पदास्तेचतुर्थभावोनिताः येकीटाः तेलग्नोनिताः येजलचरास्तेदशमैर्भा
वोनिताः कार्याः तेभ्यो दिग्बलवद्यद्बलं स्यात्तेन तस्य भावस्य बलं युक्तं कार्यं तथा सदृष्टंप्रयुक्तउय
दृष्टिचरणेन कार्यं पुनर्लग्नदृग्युक्तं कार्यं एतदुक्तं भवति भावे प्रतियाः ग्रहदृष्टयः आगताः तत्रशु
भदृष्टिचतुर्थांशेन तद्भावफलं युक्तं कार्यं पापग्रहदृष्टिपादेन हीनं कार्यं पुनः सकलपाशुभदृशास
कलपरगुरुदृशाच युक्तं कार्यं भावंप्रतियाग्रहाणां पापदृष्टयः आगतास्तासां चतुर्थांशेन तद्भाव

१३ बलं हीनं कार्यमिति इति लग्नादिद्वादशराशीनां बलं ज्ञेयं अथ रश्मीष्टकष्टसाधनायार्क
चंद्रयोश्चेष्टाकेंद्रबले चाह त्र्यर्केंदुस्त्रिभयुक्तसायनरविश्चेष्टाख्यकेंद्रं तयोर्गोकष्टेष्टविधौ बलंकु
कुरु ततः प्राग्वच्च वीर्यायते १२ अत्र व्यर्केंदुश्चंद्रस्य चेष्टाकेंद्रं स्यात् त्रिभयुक्तसायनरविः राशित्र
यान्वितः सायनसूर्यः सूर्यस्य चेष्टाकेंद्रं स्यात् ततस्ताभ्यां केंद्राभ्यां बलेउं प्राग्वदुच्चबलानयन
रीत्या कुरु किमर्थं गोकष्टेष्टविधौ रश्मीकष्टसाधने तिवले वीर्यानयनवद्भवतः यदर्कस्यायनब
लं तदेव चेष्टाबलं अतश्चंद्रस्य पक्षबलं द्विगुणितं पूर्वमेवक्तं इति श्रीकेशवदैवज्ञकृतपद्
तेः स्वोक्तटीकायां बलसाधनाध्यायस्तृतीयः ३ अथेष्टकष्टदशाफलादिज्ञानार्थं इष्टकष्टाख्या
येआरभ्यते तत्रादौ ग्रहरश्मीष्टकष्टसाधनमाह येचेष्टोच्चबलेरसैर्विनिहते द्वे सैकेनिजारन्नम
ये चेष्टातुंगबलाहते पदमिहेष्टः स्याद्बलोनैकयोः घातान्मूलमिदं हि कष्टमथ तद्रूपं दशायाः फ १३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.दी. लंवीर्यद्कूद्य गि इष्टकष्टगुणितेद्वे चेष्टकष्टाह्वये १२ अस्यार्थः ये चेष्टोच्चबलेरसैः षड्भिः निहते से
ते एकसुक्ते निजाः स्वकीयाः रश्मयो इति उच्चबलरश्मय श्चेष्टा बलाच्चेष्टारश्मयोर्यस्यग्रहस्य
बलंतस्यग्रहस्यज्ञेयाः तत्रार्कस्य चंद्रस्य च रश्म्यर्थ मिष्टकष्टार्थंच पूर्वमानीतं बलं तदेवग्राह्यं इति
रश्मिसाधनं अथेष्टकष्टं चेष्टातुंगेति चेष्टाबलतुंगबलमाहतेः पदंमूलंइष्टग्रहस्येष्टं भवति
बलेनैकयोरिति चेष्टाबलतुंगबलाभ्यां पृथगूनयोरूपयो १ र्घातान्मूलमिदं हि ग्रहस्य कष्टं भवति तद्रू
पं ग्रहस्य फलदनुसारं ग्रहस्य दशाफलं स्यात् इष्टे अधिके ग्रहस्य दशाफलं शुभं अधिकं स्यात् कष्टबलाधि
क्ये दशाफलं कष्टबलमधिकं स्यात् इष्टकष्टयोः साम्ये दशाफलं शुभमशुभं च समं स्यादित्यर्थः ग्र
हस्य वीर्यबलं इष्टेन कष्टेन च पृथक् गुणितं कार्यं तदिष्टकष्टाह्वयं बलं स्यात् इष्टबलं कष्टबलंच
ज्ञेयं अस्य प्रयोजनं ग्रहस्य शुभफलं शुभफलवशाज्ज्ञेयं अशुभफलमशुभवशाद्योज्यं

अशुभबलघातमू
१४ अन्यप्रयोजनंच सप्तवर्गशुभाशुभसाधने शुभाशुभघातमूलेन शुभं गुणयेत् इत्यानीताः ताः तस्य ग्रहस्येष्टेन कष्टे
लेन अशुभं गुणयेत् इति यत्र जातसैकवचनं इतीतियद्ग्रहप्रतिपादितो आनीताः ताः तस्यग्रहस्येष्टेन कष्टे
न च पृथग्गुण्याः ताः इष्टकष्टाह्वयाः इष्टदशाः कष्टदशाभवंति एतत्प्रयोजनं इष्टे शुभफलं चेत्तर्हि
कष्टवशात्त्याज्यमित्यर्थसिद्धिं अथ सप्तवर्गजशुभाशुभं स्वग्धरा शार्दूलविक्रीडितवृत्ताभ्यामाह
स्वोच्चेरूपं १ त्रिकोणे चरणविरहितं ३/४ स्वर्क्षगे ई १ त्र्यंशोंशका ३/४ अधीष्टर्क्षे इष्टर्क्षे युजि चरणे ः १/४
स्यात् समर्क्षेऽष्टमांशाः भूपांशा १/१६ वैरि गेहेऽष्टारिभयुजि रदांशाः १/३२ नीचे रव ० मीनादिष्टं गेहेत्त
इने कमसदलदलं षट्कार्यं तदैक्ये १४ अस्यार्थः एतत्सप्तवर्गजं फलं शुभाशुभमानात्
वर्गेशावशात् ज्ञेयं तस्मिन् ग्रहे स्वोच्चे सति रूपं बलं शुभं स्यात् त्रिकोणे स्वमूल त्रिकोणे चर
णविरहितं रूपं ० ४५ ० तस्मात् स्वर्क्षे ई ० ३० ० अधीष्टभे त्र्यंशांशकाः ० २२ ३० १४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के॰टी॰ इष्टर्क्षसुहृन्मित्रराशिगते चरणः ० १५ ० समर्क्षे अष्टमांशः ० ७ ३० वैरिभे षोडशांशः ० ३ ४५
अध्यरिभे रदांशः ० १५२ नीचे रवेश्शुभं स्यात् यत्रोच्चनीचे वा संभवति तत्रान्यन्मित्रादिज्ञं नग्रा

स्वोच्च	त्रिको॰	स्वक्षे	अधिमित्र	मित्र	सम	शत्रु	अधिशत्रु	नीच	स्वोच्च	त्रिको॰	स्वक्षे	अ॰मि॰	मित्र	सम	शत्रु	अधिशत्रु	नीच
१ १	३ ४	१ २	३ ८	१ ४	१ ८	१ १६	१ ३२	० ०	१ ० ०	० ४५ ०	० ३० ०	० २२ ३०	० १५ ०	० ७ ३०	० ३ ४५	० १ ५२॥	० ० ०

एतद्धेहं ग्रह स्थानं ग्रहस्वा मित्रत्वादि तु मं सेयं तद्यथा

ग्रहस्वामी यस्मिन् रवेश्चादिस्थानेऽस्ति तत्रांकं ग्रहं शुभं ज्ञेयं तद्धीनेकं तेन शुभेनऊनमेकं रूपं ग्रहे अ
शुभं ज्ञेयं तद्यथा अथ षट्स्थिति होरादिषट्सु वर्गेषु दलमिति ग्रहवशागतयोः शुभाशुभयोर्दलं ज्ञेयं
तद्यथा होरादिलग्नस्वामी यस्मिन् रवेश्चादिभेऽस्ति तदुक्तं शुभं ग्राह्यं तद्रूपाच्छुद्धं अशुभं स्यात् त

सिंहे त्रिकोणमपरं त्रिकोणमपरं स्वभवनमर्कस्य उच्चं भागत्रितयं स्यादथ परं दोः स्यात्त्रिकोणमपरं त्वाः

१५ योः शुभाशुभयोर्दले होरादिषड्वर्गेषु ग्राह्ये एवं सप्तवर्गोत्सन्नानां शुभाशुभानामैक्यं शुभानामैक्यं
च एवं तदैक्यं कार्यं तेन तस्य शुभाशुभाख्यैस्तः अत्र स्वोच्चमूलत्रिकोणस्वगृहाणां त्रयाणां द्वयो
र्वा संभवे सति कल्याणवर्मा निर्णयमाह विंशतिरंशाः १ द्वादशभागा मेषे त्रिकोणमपरं स्वभं
च भौमस्य उच्चफलं कन्यायां बुधस्य तुंगांशकैः सदा चिंत्यं २ परतस्त्रिकोणजातं पंचभिरं
शैः स्वराशिजं परतः दशभिर्भागैर्जीवस्य त्रिकोणं धनुषि तत्परं स्वगृहं ३ शुक्रस्य चाति
थयोंशास्त्रिकोणमपरं स्वभं तुलायां तु कुंभे त्रिकोणनिजभे रविजस्य रवेर्यथा सिंहः
४ अथ विकर्तव्यमाह पंक्त्योः सप्तसु कोष्ठयोः प्रथमयोरिष्टासदैक्यं दलतो प्रस्थाप्य भद
लादिषट्सु च तदर्द्धं वर्गपानाएथक् स्वोनंत्यासदसद्युली निजनिजतन्निघ्नद्दृष्टाशुभे
वर्गेष्टतस्य खगो जसोसदसदोर्घातो सदघ्नेस्फुटे १५ अस्यार्थः पंक्त्योः सप्तसु कोष्ठयोः १५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सप्तसु कोष्ठाययोस्तेसाससु कोष्ठेतयोः पंक्त्योः प्रथमयोरर्था कोष्ठयोर्ग्रहस्य शसैदं क्येष्ठा ४ से स्थाप्य
ते अर्था ग्रहस्थाने तदर्द्धं शेषेषु होरादीनां षट्सु कोष्ठेषु पंक्तिद्वये स्थाप्ये ऊर्ध्वपंक्तौ शुभं अधरपंक्तौ
अर्द्धं स्थाप्य ततो ग्रहादिस्वामिनो स्वस्ववर्गेश्वरस्वत्रोनस्वोच्चोनल्पमित्यादिराश्युभाशुभे क्येका
र्ये ताभ्यां स्वीय स्वीयाभ्यां स्वस्ववर्गस्थं शुभाशुभं गुणयेत् ततो वर्गेश्वरे स्वेगोजस्तोः सप्तस
तोर्घातात्पदंद्ये स्फुटेस्तः एतदुक्तं भवति ग्रहादिवर्गेषु स्थितो यो ग्रहः स तेस्य ग्रहः सग्रहादिवर्गेय
त्रासित हृर्गस्य स्वामी वर्गेश्वरो वर्गेश्वरः तयोः शुभवीर्ययोर्घातात्पदं तेन स्ववर्गस्थशुभं गुणनीयं व
र्गेश्वरतस्य ग्रहयोरशुभबले घातमूलेन स्ववर्गस्थमशुभं गुणयेत् तत्स्थग्रहगृहेश्वरयोरुक्तव
न्मूलेन गृहस्य तं गुणयं तत्स्थग्रहहोरेश्वरयोरुक्तवन्मूलेन होरास्थं गुणयं एवमन्यवर्गस्थं च एवं
मसर्ववर्गजं शुभाशुभं चस्यष्टं भवति एतद्दृगणान्यग्रहस्य ग्रहादीनां शुभाशुभं फलं योज्यं वर्गफलं शु

१६ भंतर्हितहृर्गशुभवशात्तत्स्येयं अशुभमशुभवशात्तत्स्येयं इति श्रीकेशवदैवज्ञविरचित स्वविरचि
तटीकायां स्फुटतरेष्टकष्टसाधनाध्यायः ॥ अथायुर्दानं विना दशाविभागेन ज्ञायते जंतोः कि
मितं जीवितमिति च न ज्ञायते ग्रहाणां यत्किंचित्सर्वं फलं दशास्वेव भवति इति प्रधानत्वादायुर्दा
यो आरभ्यते स आयुर्दायो द्विविधः ग्रहयोगयोगोत्पन्नः गणितश्च ग्रहयोगजस्त्रिविधः नियतायुर्दा
य परमायुर्दायोऽमितायुर्दायश्च गणितश्चतुर्विधः अंशोद्भवः पिंडायुर्निसर्गिको जीवशर्मोद्
तश्चेति तत्राद्येयोगायुर्दायभेदस्यामितायुर्दायस्यैकमुदाहरणमाह ककीं द्वीज्ययुतोदये
बुधसितौ केंद्रे त्वरी त्वेतरे राशुर्विध्यमितं हियोगजनितं वान्यत्रोच्यते ऽत्रोन्मितं इंदुश्चेद्इज्यश्च इंद्वीज्यौ
कर्किणि इंद्वीज्यौ ककीं द्वीज्यौ कर्किलग्ने द्वीज्याभ्यां युतश्चासाउदयश्च तस्मिन् कर्कलग्ने चं केंद्र्याविस्य
र्धः बुधसितौ केंद्रे भवतः त्रयश्च आरश्चइत्ताश्चत्रारात्ताः अरातेषु इतरस्त्वरौ सेतरारेतेः त्रिसंस्था १६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के·टी· यास्तनीयस्थानंअरिनाशेनषष्ठं ईशाशान्वेनैकादशोइतरेपापग्रहारविभौममंदास्ते एवंसप्तग्र
हाणांयोगे अमितमगणितमायुर्दिशन्ति ज्ञानीत्यर्थः अत्रअस्यांजातकपद्धतौउक्तमितगणितायुरुच्य
ते अथांशायुःसाधनायोच्चचेष्टागुणैततःस्फुटगुणमाह अल्पाश्चेत्किरणाःसरूपकिरणांघ्रि
श्चेत्त्रयोर्ध्वाविभूगोर्द्धचेष्टिकतुंगसंभवगुणौतद्घातमूलंस्फुटः १६ चेत्किरणास्त्र्यल्पास्त्रि
भ्योल्पास्तर्हि सरूपेकिरणांघ्रिः रूपेसहिताःसरूपाः सरूपाश्चते किरणाश्चतेषामंघ्रिश्चतुर्थां
शः गुणः स्यात् चेत्त्रयोर्ध्वाः किरणास्तर्हि विभूगोर्द्ध विगताभूरेको येभ्यस्ते विभवः विभवश्चते
गावश्चतेषामर्द्धगुणः स्यात् एवंचेष्टिकतुंगसंभवगुणौस्तः किरणेभ्योभवश्चेष्टिकः तुंगकिर
णेभ्यः संभवोयस्यसतुंगसंभवः चेष्टिकश्चतुंगसंभवश्चचेष्टिकतुंगसंभवौतौचतौगुणौचचे
ष्टिकसंभवगुणौस्तः तद्घातमूलंस्फुटगुणः स्यात् तयोश्चेष्टोच्चगुणकयोर्घातस्यमूलंस्फु
टगुणकः स्यात् एतद्गुणसाधनंश्चेष्टाफलविनाकृतं अथाश्रयगुणकमाह यःस्वाधीष्ट

७ सुहृत्समार्यधिरिपुर्वर्गे ध्नतिश्चेखिलार्कविश्वांकेषुगुणगृहे द्विगुणतायोगः क्रमात्त्रंहरेत् तद्धेषट्वसुगोंशु
मध्नतिजिनैः षट्घ्नैश्चवर्गोत्रमस्वांशाश्रेशागतेसुहृत्सगुणैः स्याद्दाश्रयाख्योगुणः ७ अस्यार्थः
स्वादीनांषण्णांवर्गेक्रमाद्ध्नतिश्चेत्यादिषडंकाःक्षेप्याः स्वश्चअधीष्टश्चसुहृच्चसमश्चअरिश्चअ

वर्गाश्च	स्व	अधिमित्र	मित्र	सम	शत्रु	अधिशत्रु
एतद्धेयांका	१८	१५	१२	९	५	३
गृहे	३६ ३६	३० ४८	२६ ५४	१८ ७२	१० १०८	६ १४४

धिरिपुश्चैषांसमाहारोऽधिरिपुस्तस्याधिरिपोः स्वस्यवर्गे ध्न
ति १८ रष्टादश अधीष्टस्यवर्गे इखिलाः पंचदश १५ सुहृ
द्वर्गे विश्वे १३ त्रयोदश समवर्गे अंकाः ९ अरिवर्गे इषवः
पंच ५ अधिरिपुवर्गे गुणास्त्रयः ३ एवमेतेषांहोरादिवर्गएते
अंकाः स्युः गृहे गृहस्थानेयोऽकोलवदागच्छति स द्विगुणि
णितोग्राह्यः एवंसप्तवर्गेषुस्वादिस्थानात् आगताः सप्त अंकाः ग्राह्याः परंतु गृहांकस्तु द्विगुण एव
ग्राह्य इति पूर्वोक्तं तेषां सप्तानां योगस्तद्योगः स्वादीनां षण्णां तद्धेतरस्येयहस्य भे गृहे सति क्रमादेतैः ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के॰टी षड्भिरंकैः वक्ष्यमाणैः षड्गुणैर्हरेत् स्वस्यगृहे षड्भिः षड्घ्नैः ३६ अधोच्चगृहे वसुभिः षड्घ्नैः ४८ सुहृद्गृहे गो
भिर्नवभिः षड्घ्नैः ५४ समगृहे अंशुमद्भिर्द्वादशभिः षड्घ्नैः ७२ अरिगृहे धृतिभिरष्टादशभिः षड्घ्नैः
१०८ अधिरिपुगृहे जिनैः चतुर्विंशतिभिः षड्घ्नैः १४४ क्रमेण हरेत् इत्यर्थः वर्गोत्तमे स्वांशे स्वनवां
शे स्वत्र्यंशे स्वद्रेष्काणे गते यग्रहे सति सदैव रसगुणैर्हरेत् षट्त्र्यंशाद्भिर्हरेदित्यर्थः स्वादिग्रहगणत
हरणेत्यर्थः एवं हृते लब्धमाश्रयाख्यो गुणः स्यात् अथाश्रयगुणके विशेषसंस्कारं तथा कर्म
थाश्रयगुणके विशेषसंस्कारं तथा कर्मयोग्यगुणकं चाह शुभांगाश्रयात् चेद्वर्गोत्तमपूर्वगोऽध्यरिसुहृद्गेन
गृहांका त्रिषड्लब्धोनो युगरिष्टभेऽब्धिनवका ९४ स्याच्चेत्समभे केवलः कार्यस्त्वाश्रयकः सततस्फु
टहृते मूलं स योग्यो गुणः खेटानां च तनोर्लवाः खयुगहृच्छेषा इहांशायुषाः १८ अस्यार्थः वर्गोत्तम
पूर्वग इति वर्गोत्तमादिषु त्रिषु वर्गोत्तमस्वनवमांशस्वद्रेष्काणे गतो यग्रहश्चेदधिरिपो अधिसुहृद्गेन च भवं

१८ ति तदा तद्गृहांकात् त्रिषड्भक्ताद् इलत् त्रिषष्टिभक्ताल्लब्धाः क्रमेणोनयुक् कार्यः तत्रापि वैरिभे उनः अधि
मित्रभे युक् पूर्वानीत आश्रयगुणकः कार्यः अरिभे शत्रुभे यग्रहे सति इष्टभे मित्रभे च ग्रहे सति तद्गृहांका
दब्धिनवका ९४ स्यात् क्रमेणोनयुक् पूर्वानीत आश्रयगुणकः कार्यः स्वभे समभे च केवलो यथास्थि
त एव वर्गोत्तमादिषु त्रिषु ग्रहे सतीति संचित आश्रयगुणकः कार्यः नान्यथा तत्स्फुटहृते मूलं
तस्याश्रयगुणकस्य प्रागानीतस्फुटगुणकस्य हृते यातमूलयोग्यः कर्मयोग्यगुणकः स्यात् अथखे
टानां सूर्यादिसप्तानां तनोर्लग्नस्य च लवाश्चत्वारिंशाङ्कैः शेषइहांशायुषः अंशा भवंति अथच
क्रूपातार्द्धहानिमाह षड्भाल्पसति खेचरेणान उदयेऽस्याद्यतैः खाग्निभिः ३० स्वेकाल्पेऽस्यचरवाग्नि
भाजितलवैः सौम्यो निते स्वार्द्धितैः क्रूराभ्रू १ गुणएक नेह्व बहुषु त्वेकस्य बहोजसः कार्यस्त हुणि
नामुरं दाजकला ध्वक्रार्द्धहानिस्त्वियं ४ १९ अस्यार्थः खेचरेणोदये लग्ने षड्भाल्पे सतिइ १८

17

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. यंहानिर्नान्यथा अस्यखेचरोनितोदयस्यषड्गाल्पस्यांशोरुद्धैः खाग्निभिः पापग्रहेनेलभेसति
अर्धिताः नकार्याः तेनैवद्रूनाभूर्गुणः स्यात् सौम्यग्रहेतुअंशोध्नैः खाग्निभिः अर्धितेरूनाभू
गुणः स्यात् आर्धितैरेवद्रूनाभूरितिरूपमूनंकार्यंगुणः स्यात् खेचरोनउदयेएकाल्पेसतिअस्य
खेचरोनउदयस्यलवैः खाग्निभाजितैः द्रूनाभूरेकः कार्यः सौम्योनितउदयेसति अर्धितैरूनएकः
कार्योगुणः स्यात् एकभेद्विबहुषुग्रहेषुसत्स्विति एकभेद्वयोर्ग्रहयोबहुषुग्रहेषुवासत्सुतन्मध्येब
लिनएकग्रहस्यैवगुणः कार्यः नान्यस्य इदंसर्वेषांमतं सत्याचार्यवराहादिभिरेतदेवोक्तं हर
युतिविस्तृतायहस्यसरव्ययेस्यादित्युक्तं तदुपेक्षितंवराहादिभिः एवंयस्ययस्यगुणकोस्यघ्ने
तेनगुणेनग्राः गुणिताः निजायुरंशाप्ताः कलाः स्वायुर्दायलवोत्थाः कलाः कार्याः एवमन्यत्र
गुणेनैवचकार्याहानिर्युक्ता अथवर्षाद्यंशायुर्दायमाह दायांशोत्थकलाः स्वयोग्यगुणघ्न

१९ ग्राः खाभ्रनेत्रै २०० र्हताः अंशायुर्द्युसदांसमादिकतुलनोर्दायांशाकास्याहताः दिग्भक्ताहिसमादि
चेत्तुबलवल्लग्नंतथालग्नभैस्तुल्याब्दैः सहितंहिनिघ्नराशिरुद्रागादिनोमासयुक् ५ २० दायांशो
त्थाः कलाः आयुर्दायांशानांकलाः स्वकर्मयोग्यगुणकघ्नाः स्वीयेनकर्मयोग्यगुणकेनगुणनी
याः खाभ्रनेत्रैर्हृताः २०० शतद्वयेनभक्ताः लब्धंवर्षादिमासादिकमायुर्दायोभवति अत्रायं
विधिः आयुरंशोत्थकलाः स्वयोग्यगुणकेनगुण्याः शतद्वयेनभाज्याः फलंवर्षाणि ततःशेषं
द्वादशभिर्गुणयंशतद्वयेनभाज्यंफलंमासाः ततःशेषंत्रिंशताद्विर्गुणयंशतद्वयेनभाज्यंलब्धंदिवसाः
ततःशेषंषष्टिगुणयंशतद्वयेनभाज्यंफलंघटिकाः ततःशेषेषष्टिगुणेद्विशतहृतेलब्धंपलानि
इत्येवंसमादिस्यात् ततस्तनोर्दायांशो एवमाहृताः त्रिगुणाः दिग्भक्ताः समाद्यंलग्नायुः स्यात्
अंशाधिवर्षाद्यो वर्षादिमासाद्यानयनंप्राग्वदेव अथचेल्लग्नबलवत्त्वात्तद्रूपेण्योऽधिकबलेनता १९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लग्नभैस्तत्याद्बैः सहितं लग्नराशितुल्यैर्वर्षैः पूर्वानीतलग्नायुर्योज्यं ततोद्विनिघ्नद्वारहृद्भागादितो
मासयुक्कार्यं द्वाभ्यांनिहंन्यनद्दति द्विनिघ्नंद्वारैः पंचभिर्ह्रीयतेतिद्वारहृत् द्विनिघ्नचद्वारहृच्चद्वि
निघ्नद्वारहृत् तच्चतद्भागादिच ततोमासादियुक्तंकार्यं एतदुक्तंभवति लग्नस्यराश्याधः
स्थंभागाद्यंतत्द्विनिघ्नंकार्यं ततःपंचभिर्भाज्यंलब्धंमासाः ततःशेषंत्रिंशद्भिर्गुणंपंचभिर्भाज्यं
लब्धंदिनानि ततःशेषंषष्ट्यागुणंपंचभिर्भाज्यंलब्धंघटिकाः ततःशेषंषष्टिगुणंपंचभिर्भक्तंल
ब्धंपलानि एवंमासादियुक्तंपूर्वादिकंलग्नायुः कार्यं मासयुगिति सावयवमासयुगित्यर्थः
अथपिंडाद्यायुर्दायस्थानार्थंआयुर्भागानयनमाह स्वोच्चोनेद्युचरोर्कभात्समधिकोग्राह्यो
ज्यक्तोनार्कभं१२ तद्भागाद्युचरोरिभेयदिगुणःत्र्यंशोनाविनावक्रगं द्यासाअस्तमितेविनाद्वा
निशितोशनिर्द्दये२ त्र्याधिकेक्राथोपिंडनिसर्गजीवगादेतेचकार्ईहानिर्भवेत् ६ २१ अस्यार्थः

२० स्वोच्चोनोग्रहोगंभात्षड्भात्समधिकोग्राह्यः षड्भादल्पकेनतून अर्कभंद्वादशभंग्राह्यंतस्यभागाः
कार्याः यदिग्रहोवैरिभेतर्हितेभागाः गुणांत्र्यंशोनाः कार्याः वक्रगंविना वक्रवतिंविना वक्रगतस्य
ग्रहस्यवैरिभेपित्र्यंशोनानकार्यइत्यर्थः तथाचोक्तंश्रीधरपद्धतौ वक्रचारंविनात्र्यंशोशत्रु
राशेगतेग्रहः तथाचश्रीपतिः त्र्यंशोलंहरतिशत्रुभेग्रहः स्वायुषोत्रनतुवक्रचारगः तथाचदा
मोदरः ततोविनावक्रगतिं हरेच्छत्रुनिजायुषस्त्र्यंशमपरेग्रहमिति होरामकरंदेपि त्र्यंशोहरंति
कुटिलारिपुराशिसंस्थाः यतोवक्रगतोग्रहो बलवानतः शत्रुग्रहगोपित्र्यंशंनहरति हिस्वा
वक्रगतिमितिवृत्तत्वात केपापाद्यक्तंकुजमितिशास्त्रव्यासंसदसत् अयुक्तत्वात् बहुवाक्य
विरोधाच्च शनिसितोविना अस्तमितेग्रहेसतितेआयुर्भागाः द्यासाअर्द्धिताः कार्याः
यतः शनिसितोसूर्यवैरएतेततस्तौसूर्यसान्निध्येनास्तंगतावपिस्वायुषोर्नहरतः एतद्धा २०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. निद्ध्येपुग पस्राप्ते एकएवाधिकाहानिःकार्या एतदुक्तंभवति वैरिभेयग्रहेत्र्यंत्रोहानिः तस्मिन्न
स्तंगते र्धहानिः एवंहानिद्ध्येप्राप्ते अधिकैवहानिरित्यर्द्धमेवहानिः कार्यस्यर्थः द्वानिसित्तयो
र्हानिद्ध्येप्राप्तेत्र्यंशहानिरेवयतस्तयोरस्तहानिर्नास्त्येव तथाहयवनः खेचरोजायतेयोर्द्धत्र्यं
शायोरपहारकः आयुषःसहरेद्र्धंत्र्यंशंशुक्रशनैश्चराविति अथपैंडनिसर्गजेवेपिआयुर्दा
येप्रागुदिताचक्रार्द्धहानिर्भवेत् षड्गात्यइत्यानीतगुणेनते भागाःगुणनीयाइत्यर्थः पापग्रहेल
ग्नेसतितेषांभागानांहानिविशेषमाह दायांस्याद्युसदांपृथक्कृततनुलवादिघ्नाःखषट्सुद्धृताः
३६० श्चासोनास्ततनुगेखलेचयदिसदृष्टेर्द्धयाथापरे निघ्नोयोदयभावजेनतनुगेग्रोचेद्दलिष्टस्य
तस्साम्येपुष्टफलेननेतितनुपेऽस्मिन्नंशजेसौक्रिया ७ २२ तनुगेलग्नगेखलेपापग्रहेसतिते
द्युसदांपायग्रहाणांदायांशाःपृथक्कृततनुलवादिघ्नाःलग्नस्यलवादिनानिघ्नाःकार्याःखषट्व्यद्धृताः

२१ श्चक्रांशाहृताःकार्याःआस्याललग्नालवादिकतयापृथक्कृस्थाद्वूनाःकार्याः अथापरेआचार्याइति
वदंति तयाआस्याउयोदयभावजेनलग्नगतक्रूरग्रहस्यलग्नस्थभावफलेननिघ्नाद्वूनाःकार्याःसो
स्यदृष्टेर्द्धयाआस्यालग्नगोग्रग्रहभावजेननिघ्नाद्विघ्नाःकार्याइत्यर्थसिद्धमेव तनुगोऽग्रोलग्नगोग्रो
द्वोपापग्रहोचेत्तर्हितयोर्मध्येबलाधिकस्यभावफलेननिघ्नाआस्याद्वूनाःकार्याः तस्साम्येतयोर्बलयोः
साम्येसतिपुष्टफलेनेतियस्पुष्टमधिकंभावफलंतेनैवनिघ्नास्योनाःकार्याः उग्रोदयभावजेननिघ्ना
स्यानाइत्याद्युक्तिर्नतद्युक्तिसहंदृश्यते कथंसंपूर्णंभावफलंतर्हिउक्तासंपूर्णहानिः यथाभावफलेन
नंतथाहानिरपिन्यूनाभवति भावफलाभावेहानिरप्यभावइतियुक्तिः अत्रास्मिन्लग्नेखलेतनुपेल
पतोसतिइयंहानिर्न इयंहानिर्नस्यादेव इत्यमपिसद्युक्तिः उक्तंच योयोभावःस्वामिदृष्टोयुतोवा
सौम्यैर्वास्यात्तस्यतस्याभिवृद्धिरिस्यादिवाकोः स्वामियोगःशुभःस्यात्सहानिक्रशानभवतीतिस २१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

केटी॰ सधुक्तं लग्नगेखलेपापग्रहेसन्तिअसेक्रियाहानिक्रियाअंशजेअंशायुर्दायेनस्येव एतत्सर्वमुक्तला
लिंगिपद्धतौ लग्नेचेदशुभेस्तदोदयशुभान्हित्वांशानिघ्नंफलं क्रूरस्योदयभावजंयदितनोद्रौचेद्द
व्लिष्ठस्यच चेत्साम्येधिकभावजेनबलयोस्तेनयत्नायुःकलानिघ्नाःखाभ्ररसेंदुहस्त्र २१६०० विह
तालब्धंत्यजेत्स्वायुषः क्रूरःसोपिशुभेक्षितोयदितदातल्लब्धखंडस्यजेत्तै न्नैत लग्नविलग्नपे
तनुगतेक्रूरोपिचांशायुषि रामहत्वपद्धतावपि क्रूरेलग्नोत्थंफलं भावजंयत्स्वर्णंचेत्स्वर्णमध्ये
नुपातात् एवंलब्धेनोनितश्चायुरंशगखेटानांतद्युक्तिपुक्तंयतःस्यात् अथपैंडनिसर्गजीवशा
र्मोक्तानांचयाणामायुर्दायानांवर्षाद्यानयनमाह गोक्षा १९ स्तत्त्व २५ तिथि १५ प्रभाकर १२ तिथिस्व १५
र्गा २१ नखाः २० पैंडजेनैसर्गेनख २० भू २ हरिरंगोर्९ धृति १८ नखाः २० पंचाशा ५० दर्काद्गुणाः शायो
शास्वगुणेर्हताहिभगणंशा ३६० ताः समाद्यायुषीस्वर्गा २१ साध्यसमाद्देजेवमिमेहत्वचांशोर्ध

२२ शोध्यन्तिते ८ २३ पैंडजेपैंडायुर्दायेऽर्कादर्कादीनांगोक्षादयःसप्तक्रमेणगुणकाःस्युः तत्रार्कस्य
गुणकोगोक्षाः १९ गावश्चअक्षाश्चगोक्षाः गवनवन अक्षेश्चंद्रःएकः एवंएकोनविंशतिरित्यर्थः
चंद्रतत्त्वानिपंचविंशतिः २५ भौमस्यतिथयःपंचदश १५ बुधस्यप्रभाकर १२ गुरोस्तिथयः १५ शुक्र
स्यस्वर्गाःएकविंशतिः २१ शनेर्नखाः विंशतिः २० गुणःस्यात् अथनैसर्गेनिसर्गायुर्दायेऽर्कादीनां
नखादयःक्रमेणनखादयःगुणकाःस्युः तत्रार्कस्यनखाःविंशतिः २० गुणःस्यात् चंद्रस्यभूरेकः भौ
मस्यद्वौ २ बुधस्यगावोनव ९ गुरोर्धृतिरष्टादश १८ शुक्रस्यनखाःविंशतिः २० शनेःपंचाशद्गुणः
स्यात् अथयत्नाएणंपूर्वोक्ताआयुर्दायांशाःस्वगुणैःपैंडेपिंडोक्तैर्गुणकैःनैसर्गेनैसर्गिकैःगुणकैः
र्हताःकार्याःततोभगणांशैःषष्ट्याधिकैस्त्रिभिःशतैर्भाज्याः एवंसमाद्योवर्षाद्येआयुषीपिंडानिस
र्गजेभवतः पिंडगुणैःपिंडायुः निसर्गगुणैःनिसर्गायुःस्यात् तत्रप्रथमंसमास्ततःशेषात्पूर्वव २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. न्मासाद्यंस्याद्यंस्यात् अथजीवशर्मोक्तमायुर्दायानयनमाह स्वर्गस्तात्विति स्वर्गस्ताश्चेति
चकारात्सर्वोक्तो ग्रहाणामायुर्दायांशास्वोच्चोनइत्यादि हतास्ते स्वर्गस्ताएकविंशतिहृताः समाद्
वर्षाद्यं जीवशर्मोक्तमायुः प्राग्वत्स्यात् किंलक्षणं इभहृतखंशौघैरशुअन्वितं कार्यं स्वांशौरि
ति यस्ययहस्यायुर्भोगे रष्टहृतैः घटीस्थानेष्वन्वितं कार्यं इभैरष्टभिर्हायतेइतिइभहृताः इ
भहृताश्चतेस्वांशाश्च भहृस्वैरित्यन्वयः अत्रपिंडादित्रिषु आयुर्दायेषु लग्नायुर्दायानयनमाह
स्याल्लिप्ताः खनखो २०० हृता विभतनोर्वर्षादि पैंडात्रिके लग्नायुर्निखिलैस्तदंशाकसमं केचिद्
तुल्यं स्मृतं यस्येनोऽधिबलस्तदेवहि परैस्तेनाढ्यमन्ये यदंशायुर्व तथ चांशातुल्यमखिलोक्त
थाद्यमेवादिमं ९ २४ विगतानि भानि राशयो यस्मात् [illegible] तत्र तु च तस्य विभतनोः लि
प्ताः राशिरहितस्य लग्नस्य भागादिकस्य लिप्ताः खनखो हृताः २०० शतद्वयहृताः वर्षादिलग्नायुः पैं
ग्रो

२२ डात्रिके पिंडादिषु त्रिष्वायुर्दायेषु स्यात् तत्र लग्नायुरंशाकसमं लग्नभुक्तनवांशासमं निखिलैराचार्यैः
स्मृतं तथापिंडानुक्तौ बृहज्जातके होरास्वंशाप्रथमपरे राशितुल्यं वदंति अत्र मुख्यमंशाप्तिमं
केचिद् तुल्यं लग्नराशितुल्यं स्मृतं तथा च दामोदरः विहाय राशीन् खखखनेत्र २०० भक्ता लिप्ता
गताद्दं मुखं यदाप्तं आयुर्विलग्नस्य विधेयमेवं पैंडे निसर्गे किलजीवशर्मे लघुपद्धतौ च ल
घुपद्धतौ च लग्नं राशिविवर्जितं हृतं कलं खवाश्वाब्धिभिर्भाजयेद्वर्षाद्यं कथितं तदायुरनयोर्मध्ये
सदानिःक्षिपेत् अनयोः पिंडनैसर्गिकयोः श्रीधराचार्यश्च पिंडायुषि विधेरन्यः कर्तव्यो लग्न
वत्सराः शयः स्यादंशानुल्यश्च पैंडनैसर्गिसंज्ञके इत्यादि बहुभिरंशासमं स्मृतं अपरे राशि
तुल्यं वदंति अस्ति यस्योक्तादिति राशिनवांशयोर्मध्ये यस्य स्वामी अधिकबलवान् तदेव कार्यं
मित्यपरैः स्मृतं द्वयोर्मध्ये ऽशनाथेऽधिकबलेंशतुल्यं ग्राह्यो राशिनाथेऽधिकबले राशितुल्यं ग्रा २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्यमित्यर्थः तदुक्तं सारावल्यां लग्नदायोंशतुल्यः स्यादंतरे चानुपाततः नत्वतो बलसंयुक्ते
राशितुल्यश्च भाधिपे होरामकरंदे पि अंशेश्वरे बलिनि भागसमाः समाः स्युः नत्वतो ग्रहस्य स
बले भवनप्रमाणाः मध्ये ऽनुपातविधिरेव विलग्नदाये इति तेनादयमित्यन्यैरेवमुक्तं अंशायु
र्बल्यमायुर्वद्यस्यात्तेनांशसमेन राशितुल्येन वा आदेयं कार्यं तद्यथा अंशनाथे बलाधिके अंश
तुल्यायुष्यादं राशिनाथे बलाधिके राशितुल्येन वा आदेयं कार्यं एतदुक्तं श्रीपतिना आयुस्तथै
तेषु बलादयलग्ने स्वकानुराशीन् हृतलिप्तिकेषु भं क्षेद्विना स्यात् फलमब्दपूर्वं यत्स्याहि लग्नायुषि
तच्च योज्यं व्याख्या एतेषु त्रिजायुर्दायेषु तद्बलमायुर्वदायुः स्यात् बलालग्ने सति राशीन्
प्रोक्ष भागाद्यस्य लिप्ताकृत्य राशिभक्ता लब्धं वर्षाद्यं यत्तत्त्वास्मिन् विलग्नायुषि योज्यं तथा लग्ने
दुर्वीर्यात्यधिके भतुल्येव वर्षेषु तं नत्स्य विधेयमायुरिति एवमेतेषु केषांचिन्मतेषु सत्स्वपि आ

२४ द्विमं प्रथमानीतमंशसममेव वक्तुमतं याह्य मित्यर्थः एतेषु चतुर्षु सत्सु एतेषु चतुर्षु सत्सु कदा कस्य प्रा
माण्यमित्याह अंशायुश्चैतन्नाव नेधिकबले पैंडं निसर्गं विधो स्याच्चेत् तुल्यबलं द्वयोर्युति बलं तन्नायुषो
श्चेच्चयः आयुंषि स्त्रिबले निहत्य च युति वीर्यैक्यहृद्वा त्रिजायुषु स्यात्स्त्रिलनोश्यजैवमुदितं चेदी
नवीयांसस्त्रयः १० २५ लग्नार्कचंद्राणां मध्ये तनौ लग्ने ऽधिकबले सति अंशायुः साध्यं इनेसूर्ये ऽ
धिकबले पैंडं पिंडायुः साध्यं विधौ चंद्रे ऽधिकबले सति निसर्गे निसर्गायुः साध्यं एषामेकस्यैव
नंबलं ततो ऽधिकं द्वयोः समबले तज्ज्ञायुषोस्तयोः प्रोक्तायुषोर्योगार्धमायुः स्यात् तद्यथा लग्नार्क
योः समबलयोरंशायुः पिंडायुषोर्योगार्धं कार्यं लग्नेंद्वोः समबलयोरंशायुर्निसर्गायुषोर्योगार्ध
मायुः स्यात् सूर्येंद्वोः समबलयोः पैंडनिसर्गकयोर्योगार्धमायुः स्यात् चेत्त्रयः लग्नसूर्यचंद्रा
नः समबलास्तदा आयुंषि त्रयाणामायूंषि त्रिबले निहत्य ऐक्यं कृत्वा वीर्यैक्येन हरेत् तदायुः स्यं २४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रय

के·टी· यह्यात्रिजायुषांयुसात्तोयांत्रासमः स्यादेव अथजैवमिति चेत्त्रयोपिहीनवीर्याःरूपंबलात्पस्त
राजैवंजीवशर्मोक्तमायुरिति अल्पेहीनबलेबलीत्ययेवक्ष्यति दामोदरेपि रूपत्रयात्पंकि
लषड्बलेक्यभवेद्धिलग्नस्यखगस्ययस्य स्वस्वामिनात्रोसहितोनदृष्टोसहीनवीर्यः कथितोमु
नीद्रैः अथग्रहाणांबलहीनत्वमाह अल्पेहीनबलेबलीषडधिकेवीर्येग्रहश्चोदयोभिन्नं
स्वस्वमतेस्मृतायुरितितत्राद्यैव्यवस्थापितं अंशायुर्बहुसंमतंभवतितत्सत्यंचसत्यो दितं
स्याद्भुक्तिमिष्टसुवालपथ्यसुतुजांनस्यादिदंपापिनो ११ २६ अस्यार्थः अल्पवीर्यैः षड्बलेक्ये
सतिग्रहोलग्नंवाहीनबलंस्यात् स्वस्वामिनायुक्तंदृष्टंवानस्यात् षडधिकेवीर्येषड्बलेक्येग्रहोल
ग्नंवाबलवत्स्यात् भिन्नस्वस्वेति एतदुक्तंचतुर्विधमायुः स्वस्वमतेभिन्नमेवकैश्चित्स्वमते
पिंडमेवोक्तं कैश्चिज्जीवशर्मोक्तमित्युक्तं केश्चिन्निसर्गजासेननैसर्गिकमुक्तं तदुक्तंबृहज्जात

२५ के मयवयवनमणित्थशक्तिपूर्वैर्दिवसकरादिषुवत्सराः प्रदिष्टाः नवतिथिविषयाश्विभूतरुद्रैः दशस
हितादशभिःस्वतुंगभेषु स्वस्वमतेनकिलाहजीवशर्माग्रहदायंपरमायुषःस्वरांशं ग्रहयुक्तनवां
शाराशितुल्यं बहुसाम्यंसमुपैतिसत्यवाक्यं एकंद्वौनवविंशतिधृतिकृतीपंचाशदेषांक्रमाच्चंद्रा
रेंदुजशुक्रजीवदिनकृद्दैवाकरीणांसमाः स्वैःस्वैःपुष्टफलानिसर्गजनितैःपंक्तिर्दशायाःक्रमाद
न्तेलग्नदशाभवंतियवनानेच्छंतिकेचित्तथा एवंस्वस्वमतेआयुःभिन्नमेवोक्तं नचतुर्णामेकत्रकथ
नंनसंगतिश्च आर्यशास्त्रे तच्चतुर्विधमायुःप्राप्तेयुक्तिमद्भिराचार्यैः श्रीनीलकंठश्रीपतिश्रीध
रादिभिःव्यवस्थापितं अंशोद्भवंलग्नबलात्ससाध्यमित्यादिभिर्व्यवस्थाकृतं एवंव्यवस्थायांस
त्यामर्थ्यंशायुर्बहुसंमतंतत्सत्यंस्यात् सत्योदितंसत्याचार्येणजातकशास्त्रेऽतीवप्रवीणेनय
तउदितं उक्तंच वराहमिहराचार्येणबहुसाम्यंसमुपैतिसत्यवाक्यमिति तथासूक्ष्मजातकेऽं २५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नायुरेवोक्तं स्याद्धुर्मिष्ठेति एतदायुर्दुर्मिष्टानां शीलवतां पथ्यभुजां न्यायमार्गवर्तिनां स्यात् एत
द्व्यतिरिक्तानां पापिनां न स्यादेव अथ निषेध्यभ्रांतिनिवारणमाह हानिर्यास्तमितेरिभेष्यनुमतांशो
थेल्पबुध्यानसद्यस्माच्चैष्टिक आश्रयेस्ति निरखिले पिंडादिष्टक्ता यतः आयुःसौरमिदं यतो द्युगण
नासौ तन्नः सूरिभिः प्रोक्तं सत्यसमग्रं यदल्पकथितं नाक्षत्रकं सावनं १२ २७ अस्तमितेर्ग्रहहानि वै
रिभे त्र्यंशहानिर्या पिंडादिषूक्ता सा अल्पबुध्या केन चिदुक्ता अथ अंशायुर्दायेऽनुमिता तन्न सत् यस्माद
स्तमितहानि श्चैष्टिके चेष्टागुणेस्ति अतोस्तंगतस्य चेष्टागुणो रूपार्द्धमेव वैरिग्रहे त्र्यंशहानिः सात्र्यं
शोनितं रिपुगृहे इत्याश्रयगुणकेस्ति अत एवायुः सौरमिति इदमत्रोक्तं वर्षाद्यायुस्तत्सौरमेव यतो
द्युगणनाकल्पासौरमानेनैव तदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ वर्षायनर्तुयुगपूर्वकमत्र सौरादिति
समाषष्टिर्द्विघ्नी मनुजकरिणां मितिपरमायुर्वर्षैः कथिते तथापिंडायुर्दायादीनां मनुजादीनां वर्षैरेवहु

२८ तः अतो वर्षगणनायां सौरमानेन पूर्वसूरिभिः प्रोक्तं सत्यं अल्पकथितं अल्पैः कैश्चिदायुर्नाक्षत्रं कै
श्चित्सावनं च कथितं तदसत् तत्र दामोदरपद्धतौ नाक्षत्रकं कथितं लघुजातक बृहज्जातकटीकाका
रेण सत्येन सावनमिति कथितं तदसत् यतः श्रीपतिश्रीधराद्यैर्युगार्कचक्रैर्युगसौरसावन इत्यनु
पातेन दत्तप्रवृत्तो सौरस्य सावनो ह्यहर्पिंडो ग्रहसाधनाय कृतस्तद्वत् नाममतं किं व्यर्थं स्यात्
सावनमायुश्चेत्तर्हि आयमनुपातो न लगत्येव अतो नाक्षत्रं सावनमायुर्यैरुक्तं तद्बहुविरोधा
दयुक्तत्वादसदेव अथान्येषां प्राणिनां परमायुःपुरःसरमायुर्दायानयनमाह पंचाहेन
खभूसमा नकरिणां व्याघ्राघजादेर्नृपाः गोकाल्योर्हि जिनास्तथोष्ट्रखरयोस्तत्वानि सूर्याः शुनो
अभ्रायुः परमं स्तन्नवदलानीयानुरेषां परायुर्निघ्नं नृपरायुषा च विहृतं तेषां स्फुटायुर्भवेत् १३
२८ नखभूसमाः पंचाहमिति पंचदिनाधिकविंशत्यधिकशतं समा अब्दाः परमायुः स्यात् २६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के·टी·

नक्रादीनां नरगजानां परं परमायुः स्यात् व्याघ्राघ्रजादीनां नृपाः षोडशाब्दाः परमायुः स्या
त् गोकाल्योर्गोमहिष्यो जिनाश्चतुर्विंशतिवत्सराः स्युः उष्ट्रखरयोस्तत्वानि पंचविंशतिव
र्षाणि शुनां स्वर्णाद्रयेब्दाः स्युः अश्वायुः अश्वनामायुः परमं रदाद्वितिद्वात्रिंशत्स्यात् एतेषां प्रा
णिनां नृवन्मनुष्यवदायुरानीय तेषां स्वस्वपरमायुषा निघ्नं शुणनीयं नराणां परमायुषा १२० ५ भा
ज्यं एवमेषां प्राणिनां स्फुटायुः स्यात् इति श्रीकेशवदैवज्ञविरचितपद्धतेः स्वविरचितटी
कामायुर्दायाध्यायः अथ ग्रहाणां शुभाशुभज्ञापको दशाध्याय आरभ्यते तत्रादौ कस्यद
शाशुभे स्यात् यस्यायुर्यदसौ दशास्य च शुभेष्टोच्चेस्वभांशे न थारोहा नीचपरिच्युतस्य य
दि सा कष्टारिनीचांशाभे स्वत्कोच्चे स्वरोहिणी भवति साम ध्योच्चमित्रस्वभांसे स दृष्टपुनस्फुर
त्करबली दृष्टाधिके स्याछुभा १४ २९ यस्य ग्रहस्य यदायुरसौ अस्य ग्रहस्य दशा स्यात् दृष्टो

२७

च्चस्वभांशे ग्रहे सति असौ दशा शुभा स्यात् दृष्टश्च उच्चं च स्वं च एषां भांशो दृष्टोच्चस्वभांशां द्वंद्वैकवद्भा
वः दृष्टस्य मित्रभें शे वा ग्रहे स्वोच्चस्य भें शे वा स्वस्य भें शे वा ग्रहे सति असौ दशा शुभा स्यात् तथा
नीचपरिच्युतस्य स्वकनीचस्य ग्रहस्य दशा आरोहा शुभा स्यात् यदि अरिनीचांशाभे ग्रहे सति सा
आरोहापि कष्टा भवति अरिश्च नीचं च अरिनीचे अरिनीचोशायो भांशे तस्मिन् अरेर्भं शे वा
ग्रहे सति तथा नीचस्य भें शे वा ग्रहे सति आरोहा शुभापि कष्टा स्यादित्यर्थः स्वकोच्चे ग्रहे स
ति अवरोहिणी दशा स्यात् स्वकउच्चे सति स्वकोच्चस्तस्मिन् सा अवरोहिणी कष्टापि मित्रोच्चस्व
भांशे ग्रहे सति मध्यमध्यप्रदा स्यात् उच्चं च मित्रं च स्वं च एषां भांशा तस्मिन् सदृष्टपुनश्च स्फु
रत्करश्च बलिष्ठश्च दृष्टाधिकश्च एषां द्वंद्वैकवद्भावः सद्भिः शुभैर्दृष्टपुनः स्फुरन्तः कराः रश्मयो
यस्य स तथा अतिशयेन बली इति बलिष्ठः दृष्टमधिकं स तथा एवं स दृष्टपुनस्फुरत्करबलि २७
यस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. ष्टेष्टाधिके ग्रहे सति च शुभादशास्यात् एतदुक्तं कल्याणवर्मणा आयुर्यद्घनदत्तं साद्दशा तस्य प्र
कीर्तिता स्वदोषगुणयोगेन स्वदशा सुफलप्रदा स्वोच्चस्वराशि निजभागसुहृद्गृहस्थाः संपूर्ण
वीर्यरश्मिरा बलिनः स्वकाले मित्रोच्चभागसहिताः शुभदृष्टियुक्ताः श्रेष्ठां दशां विदधाति स्वेच
यस्तु खेटाः नीचशत्रुग्रहं प्राप्तः शत्रुनिम्नांशसूर्यगः विवर्णः पापसंबद्धो दशां कुर्याद्दशो भ
नां तुंगच्युतस्य हि दशा सुहृदुच्चांशेऽवरोहिणी मध्या नीचादिषु नीचांशे ग्रहस्य चारोहिणी क
ष्टा लग्नदशाफलं वृहज्जातके होराफलं लग्नपतेः समानं होराभकं दृष्टेपि पूज्यासमाहीन फ
ला चरेस्या दृदशा द्रेकाणे द्विननो विलोमात् स्थिरे तु लग्ने धनपूज्यमध्याप्रांते तु सा निष्टफले
ति केचित् इति अथ दशाक्रममाह स्यादाद्या हि दशाधिकौजसहृहा केंद्रादयानां च त
नत्केंद्रादिषु जामथो द्विबहवो वीर्यक्रमेणैव हि चेदोजः समता द्युषोधिकतया युस्तत्ल्यता च्चे

२८ चेद्दशा मोढयास्यादुदितक्रमविधो वीर्यहितत्रोच्यते २ ३० अर्ककेंद्रदयानां मध्येऽधिकौजसोधि
क वीर्यस्य आद्यादशास्यात् ततस्तदनंतरं तत्केंद्रादियुजां तस्याद्यादशापातः केंद्रादियुजां केंद्रप
णफलर आपोक्लिमगानां क्रमेण दशास्युः तत्र प्रथमं केंद्रगानां ततः पणफरगानां ततः आपोक्लिम
गानां क्रमेण दशास्युः अथ केंद्रपणफरे आपोक्लिमे द्वौ बहवो वा भवंति तदा वीर्यक्रमेण दशा भ
वंति तद्यथा तेषां मध्येऽधिकबलस्य प्रथमा दशा ततस्तन्न्यूनबलस्य एवं दशाक्रमः कार्यः
तत्र चेदोजः समता बलसमता स्यात्तदा आयुषोऽधिकतया दशाक्रमः स्यात् तन्मध्ये यस्याधि
क्रमायुः तस्य प्रथमा ततोऽन्यूनायुषस्तस्य ततस्तन्न्यूनायुषस्तस्यैवं क्रमः स्यात् बलसाम्यता
आयुः साम्यता चेत्तदा मोढयात् सूर्यसांनिध्यात् उदितक्रमात् तद्यथा मोढयात् यः प्रथ
मं उदयस्तस्य प्रथमा तदुपरि यः उदयः तस्य ततो दशा तदुपरि उदितस्य ततः इत्येवं क्रमः स्यात् २८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. अथ तत्र दशाक्रमे दशाविषये वीर्यं बलमुच्यते अथ दशाक्रमे बलानयनं तथा प्रसंगादानयन
साम्यादरिष्टभंगेपि बलानयनमाह चेल्लग्नाद्यदशास्वभावजफलघ्नोजांसिपाकक्रमे वैहोश्चे
त्प्रथमाखगोदयबलोंघ्रिभैन्यवर्गैर्धृतः स्वैर्वर्गैरबलैर्हृतोबलमिहैक्यं मूलितैक्यं परेऽथैवंर
ष्टभंगजेधिकबलो भंक्तातदारिष्टहृत् ४ ३२ अस्यार्थः चेल्लग्नाद्यदशास्यात्तदास्वभावजब
लघ्नोंजांसिकार्याणि ग्रहाणांस्वैर्भावजैः फलैः पूर्वानीतैर्घ्नानिस्वानि ओजांसि बलानि कार्याणि
त्यर्थः आद्यलग्नदशायांदशाक्रमेतानि बलानीत्युः अथार्केहोः रन्यतमस्य प्रथमादशास्या
त्रेश खगानामुदयस्य च बलस्यांघ्रिः षड्बलैक्यस्यांघ्रिभैराशिस्थानेस्थाप्यः अन्यवर्गैरिति
जात्यैकवचनं अन्येषु होराद्विवर्गेषु सोंघ्रिरर्द्धितस्थाप्यः ते सप्तवर्गेषु स्थिताः स्वैर्वर्गैषड्ब
लैक्यैर्हृताः कार्याः इहदशाक्रमे एषामैक्यं बलंस्यात् परेन्येवदंति मूलितैक्यं एषांमूलिता
ने

२९ नामैक्यं बलंस्यात् मूलंज्ञातं एषांते मूलिताः अत्रलग्नबलं ग्रहबलवत्कार्यमिति अर्थात्सिद्धमस्ति
तथापि बालावबोधार्थमुच्यते लग्नस्य षड्बलस्यांघ्रिग्रहे सोऽर्द्धितोऽन्यवर्गेषु स्थाप्यः लग्नस्य
सप्तवर्गेश्वराणां बलैस्तैः सप्तगणनीयाः तेषांसंमेलग्नबलंस्यात् अन्ये वा मूलितानामैक्यं ब
लमाहुः अथैवमिति अथैवममुना प्रकारेण रिष्टभंगजे बलेसाध्ये रिष्टश्चरिष्टभंक्ताच
रद्वयो बलेसाध्ये इत्यर्थः अरिष्टभंक्ता यदारिष्टतरो भवति अथारिष्टभंगेऽन्याद्विचारांतं तथा
चोक्तबलस्य तदर्थमन्योक्तिनिराकरणमाह भंक्तुरिष्टहृतो हीनाहितेषु भासवचनाचोच्च
भास्ताद्यस्याश्रयतोविचार्यमतिमान् रिष्टस्य भंगं वदेत् श्रेष्ठं रिष्टहृतो दशाक्रमइहोजः श्री
धराद्योदितं कष्टेष्टघ्न बलांतरात्स्वकचलं तत्तदु शून्यत्वसत् ४ ३२ रिष्टहृतो रिष्टकर्तुरस्य भं
क्तुः रिष्टस्य भंक्तुश्च हिताहितेषु भौमसु भसवंच तथानी चोच्च भास्ताद्यस्याश्रयतो विचार्य मति २९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. तिमात्ररिष्टस्य भंगं वदेत् तद्यथा रिष्टकर्तुः रिष्टहर्तुश्च हितमिष्टं अहितं कष्टं तथा शुभाशुभत्वं च अ
पंशुभग्रहः पापग्रहो वेधितः तथायं नीचे उच्चे वा आदित्याद्वा मित्रभे शत्रुभे वाऽस्तंगतो वेति
विचार्य रिष्टभंगं वदेत् एतदुक्तं भवति रिष्टकर्त्ता शुभग्रहः कदाचित् रिष्टं न करोति पापग्रहः क
रोत्येव शुभग्रहः पापग्रहो वेष्टाधिकः एतेषूच्चादिस्थानेषु गतो रिष्टं न करोति कष्टाधिको नी
चाधिरिष्टस्थानगो रिष्टं करोत्येव द्वयोर्बलसाम्ये एतद्विचारणीयमित्यन्ये आहुः इहास्मिन्
ग्रंथे रिष्टभंगे दशाक्रमे चोजोवीर्यं श्रीधरायुक्तं श्रेष्ठं तद्युक्तियुक्तं स्यात् क्वचित्कस्मिंश्चिद्ग्रंथे
कष्टेष्टघ्नबलांतरात्फलं तत्तदसत् हि यस्मात्कारणाद्युक्तिशून्यं तत्स्यात् अत्र युक्तिरुच्यते इ
रिष्टकर्तुर्हर्तुर्वा ग्रहस्य बलरूपेणैस्वोच्चबलं अर्द्धरूपं चेष्टाबलं चार्द्धरूपं तदा इष्टं कष्टं च समसुसंपद्यते
तदेष्टकष्टबलसाम्यात्तदंतरबलं शून्यं स्यात् तदा षड्बलपूर्णोपि ग्रहः शुभाशुभबलांतरात्सा

३० धितबलेन शून्यबलोऽतो रिष्टकर्त्ता रिष्टहर्त्ता वा न भवति अतः आपो कारणाच्छ्रीपतिना यच्छुभाशुभ
बलांतरादिति यत्फलं उक्तं तत्तदसदिति युक्तिबाह्यत्वात् तथान्यायुक्तिः यदोच्चबलं शून्यं चेष्टा
बलं च शून्यं कष्टरूपं स्यात् तदेष्टबलं शून्यं कष्टबलं यथावत्स्यात्तदा यच्छुभाशुभबलांतरादि
ति कष्टबलशेषाद्फलमुत्पद्येत तदा तद्बलाधिको रिष्टहर्त्ताऽस्तंगतो नीचगतश्च कथमरिष्टं हरति
अतश्च यच्छुभाशुभबलांतरादिति फलं तत्सर्वथैवायुक्तं स्यात् तद्धि श्वासिनाम हालुगि
नाराम हलहठेन चारिष्टभंगे शुभाशुभबलांतराद्फलं उक्तं दशाक्रमे तु तदा बलसंस्कृ
तमेव तस्येति श्रीपतिवचनात्संस्कृतमिति षड्बलमत्वा षड्बला दशाक्रमबलं फलं एवं
भिन्नरीत्या फलं तत्तदप्यसत् अरिष्टभंगे दशाक्रमे च समस्तवर्गजबलसाधनमेकरीत्यैव
युक्तियुक्तं स्यान्न भिन्नरीत्या अत एव महामतिना श्रीधरेण रिष्टभंगे दशाक्रमेण च ष ३०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. तुलादौ बलमुक्तं रिष्टभंगेन श्रीधराः गरुधिकावर्गसंख्यारूपयुक्तार्द्धितातया रिष्टाधिपब
लं भंक्तं भंगनाथबलं च यत्तस्याद्वात्रयारव्यातान्यन्येषां वर्गाणां तद्बलं बलं राज्ययादिवर्गना
थानां बलैराहत्य तद्बलं सर्ववर्गबलं तस्याद्विष्टतद्भंगनाथयोः दशाक्रमे तु श्रीधरः यत्रा
चंद्रार्कं पूर्वास्याद्दशावर्गगणस्तदा रूपाधिकस्तदर्द्धेन भजेद्रूह बलं तदा राज्योरुक्त तद्बलं भो
क्तं अन्यवर्गेषु तद्बलं स्वरचना बलैर्हन्याद्यदेतद्वर्गजं मूलं अत्रवर्गसंख्यासरूपार्धितातया
बलं भंक्तं मितं च तु भंक्तमित्यर्थः तद्बलं लघुपड्तोत्र चेच्चेद्रः सबलस्तदा यल्लबलं वेदै वि
भंक्तं भवेद्रासेस्तद्बलमन्यवर्गानिहत्य वर्गेश्वराणां बलैः हन्यान्मूलमलस्तुमोत्र निखिलं
चैकत्र संपीडयेदेवं यस्य खगस्य वीर्यमधिकं तस्यादिमास्याद्दशा सूर्यश्चेत्सबलस्त
दानुदारिवात्साध्यं ग्रहाणां बलं अत्र बलाधिक इति लग्नार्केंदूनाबलाधिक इति आद्या

३१ दशापतिरित्यर्थः एवं रिष्टभंगे दशाक्रमे चैकरीत्यैव बलसाधनं सदुक्तं अथांतर्दशानयनमा
ह अर्द्धस्यैकभगस्त्रिकोणगृहगस्त्र्यंशाश्चचास्तंगनंवाऽस्याघ्रश्चतुरस्रगो निजगुणैः
पंक्तैकभैस्याद्दली अत्रादौ कुरु रूपमत्र समतां हृत्वा च ता नाद्यांछिद्रामंशाद्याः स्वदशाः ए
थकू खलु वैस्यात्ता स्युरंतर्दशाः १२ मूलदशापतेरेकभगइति एकराशिगो मूलदशायाः
अर्द्धस्यपूरकाभवति निजगुणैरारोहावरोहोच्चनीचादिशुभाशुभैः द्रव्याल्यैः स्वगुणैः शुभा
शुभपाचको भवतीत्यर्थः त्रिकोणगृहगो नवपंचमगस्त्र्यंशोऽस्यपंक्तास्यात् अस्तेसप्तमस्था
नैगतोनवांशास्य सप्तमांशास्यतद्वत्कास्यात् चतुरस्रगश्च चतुर्थाष्टमगचतुर्थांशास्यतद्वत्प
क्तास्यात् एकभेएकराशिगो हि बहुषु सत्सु बली एक एव पाचयति उक्तं च सारावल्यां मूलं
दशानाथस्य दृत्वांशास्वगुणैर्ग्रहः करोत्यंतर्दशांसत्यां बलीवदति भागभाक् होरामकरं ३१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देपि एकर्क्षयादि भूयांसः संभवंति न भश्वराः एक एव बली तेषां दशादंतर्दशा बली एवं सर्वेषु ग्रंथे
ष्वुक्तमस्ति अत्र केंद्रादिक्रमेणैव तर्दशा इति वदंति सर्वे ग्रंथकाराः पाठक्रमेणैव वदंति उक्तं च सा
रावल्यां केंद्रादिविधिना चान्यैः केचित्पाठक्रमेणैव अत्र केचिदित्युक्तेपि सर्वग्रंथेषु सर्वैः पा
ठक्रमेणैवांगीकृतत इति सर्वसंप्रदायः अत्र लग्नस्यांतर्दशा कार्येत्युक्तं केनचित्तदसत् यतः
सर्वग्रंथेषु ग्रहः पाचयतीति ग्रहनाम्नैव ग्रह एवांतर्दशापाचका भवंति न लग्नं मूलपाकपतिः
पूर्वं दशादंतर्दशां तत इति मूलदशापस्यांतर्दशार्थ भागादोरूपं दत्तास्ततः एकग्रहगेस्य ततस्त्रि
कोणगतस्य ततः सप्तमगतस्य ततश्चतुर्थगतस्य यथोक्तभागाः क्रमेण स्थाप्याः त्रिकोणयो
र्द्वयोर्द्वौ ग्रहौ वा भवतस्तथा बलदशाक्रमः एकमेवौ वहवा यदास्युस्तदा एकस्य बलाधिकस्यो
क्तायास्थाप्या इति प्रागेवोक्तं ततः छेदांसमत्वं कृत्वा ततो मूलदशांते स्वे स्वौ ग्राः हताः कार्याः ।ऽऽऽऽऽऽऽऽ

२२ वलैक्येनात्ताः भक्ताः स्थापितबलक्रमेण लवहारका नोग्रहाणां मंतर्दशास्युः ।ऽऽऽऽऽ। किंच
इत्याभ्यो विदशास्ततोप्युपदशास्ताभ्यश्च सूक्ष्मफलं पंचांशोन दिनद्वयेतु कलये हायुःस्तते ह
नयत्ते पक्षैः खेटलवांतरेणच भवेन्मासांतरे चायुषः प्रोक्तं येस्तु दशादिलग्नजफलंते भ्योतिह
भ्योनमः ६ २४ आभ्योंतर्दशाभ्यो विदशा इति पूर्वोक्तेन अर्द्धस्यैकभग इत्यादिना विदशाः सा
ध्याः ततस्ताभ्य एवउपदशाः साध्याः तद्यथा अंतर्दशां महदशां प्रकल्प्यो तद्दशाधिपतिः
प्रकल्प्यः ततोर्द्धस्यैकभाग इत्यनेन प्रकारेणांतर्दशामध्ये विदशाः साध्याः तथा विदशां प्रक
ल्प्य विदशापतिं प्रकल्प्योपदशाः साध्याः ताभ्यः सूक्ष्मफलं ज्ञेयं दशामध्येंतर्दशापतयः
स्वगुणैः फलं दद्युः सारावल्यां अंतर्दशाफलानि विशेषोक्तानि अंतर्दशायां विदशापतयः
स्वगुणैः फलं दद्युः विदशायां उपदशापतयः स्वैः गुणैः फलं दद्युः एवमुपदशासूक्ष्मकालि
यफलं तयं पंचांशोनेति अत्रैककलायां चायुरानयनरीत्या हतमायुः पंचांशोने दिनद्व २२

\31

के॰टी यमेनीति हृत्तयने पक्षेः शास्य सौरार्यभट्टाद्येग्रहाणां भागाद्यंतरमस्ति तेनाधुषो मासाद्यंतरं स्या
त् यद्वाजन्मकास्यपलमात्रांतरेण लग्नस्य षट्कलान्तरं षट्कलाभ्यो दृत्ताद्रिनान्याधुषोरंतरं स्या
त् एवंदृत्ताप्रवेशास्यांतरे दृष्टापि येरति दृग्भिः दत्तादि लग्नजफले दृत्ताप्रवेशाल ग्नफलमोक्तं
तेभ्योतिदृग्भ्योनमोस्तु इस्रूपहासः अथदृत्ताप्रवेशासावनान्यहर्गणमाह शाकोब्दा
जनिमध्यमार्कभमुखमासादितद्युगत्ताब्दाद्यंतत्र शाकेतु भादितरणी मध्योदृत्तादौ भवेत्
घश्री भूतदृत्ताः पृथक्कृत्रिकुहता १२ खांकाष्ट ८९० हृत्ताद्युनासिस्यात्सावनिकादृत्ताब्दपल
पुक्तद्युजनिद्युब्रजः ७ ३८ शाकोब्दाः वत्सराः स्युः शाकसमावत्सराइत्यर्थः जनि
मध्यमार्कभमुखमासादिस्यात् जन्मकालेमध्यमार्कस्यराश्यादिकं तन्मासादिशाकाब्दा
धोत्तेयं तद्युक्तेनवर्षादिनाद्युक्तं दृत्ताब्दादिकंकार्यं दृत्ताब्दाः शाकाब्देषु योज्याः अधोमा

२२ साद्येदृत्तामासाद्यंपोऽयं एवंतत्र शाके अधस्थमासाद्यंसमाद्यंराश्यादिः तरणिः दृत्तादौमध्य
मःस्यात् ततोघश्री भूतदृत्तादिनाहृतादृत्ताःपृथक्कृत्स्थानेत्रिकुहताः १२ खांकाष्ट ८९० हृत्
हृताः कार्याः तद्युक्ताःपृथक्स्थाकार्यासासावनिकासावनास्यात् पुनःकिंलक्षणा दृत्ताब्दपल
पुक्दृत्ताब्दसमैः पलैःयुक्ताकार्या तद्युक्तातयासावनया युक्तजनिद्युब्रजो जन्मकालद्युव्र
जःसावयवः कार्यः यद्गणेनतजोऽहर्गणस्तयायुक्तः हृतः सगणितजोऽहर्गणो दृत्तादौभवति
अथतस्मादहर्गणाद्रहकर्तव्यतामाह तस्मात्सावयवाद्गणात्खकरणात्साध्याद्दृत्तादौरव
गाःक्षेपाज्जन्मखगान्प्रकल्प्य यद्दिवासाध्याद्दृत्तासावनात् तेस्पष्टाश्चतिथिश्चसंक्रमवृत्ता
गाःक्षेपाः ... पूर्वानीतात्तस्मादह
न्मासाद्दृत्तादौतत्पूर्वोक्तं जेडकर्मचात्रतुमयातल्लाघवंदर्शितं ८ २६ पूर्वानीतात्तस्मादह
र्गणात्साधिताः तस्मात्खकरणात्दृत्तादौग्रहाःसाध्याइत्यर्थः यदिवाजन्मखगान्क्षेपान्प्र २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.टी. कल्पाद्दशासाधनादघश्रीभूतदशेति दशायाः साधनात्सावयवाद्दहर्गणाद्ग्रहाः दशादौसाध्याः
दशासाधनात्साधिताः ग्रहाः जन्मकालिकग्रहेषु क्षेप्याः योज्याः तदा दशादौ भवंतीत्यर्थः मध्यार्कः
प्रागुक्तएव ततस्ते स्वकरणात्स्पष्टाः कार्याः ततश्चंद्रार्काभ्यां तिथिः कार्या संक्रमवशान्मासो
ज्ञेयः तद्यथा तिथ्यानुमानेन दशांतिमेषादिराशौ सूर्यक्रमाच्चैत्रादिमासोनुमानेन ज्ञेय इत्यर्थः
ततस्तत्रतनुर्लभं साध्यमितिपांडित्यमात्र आद्योक्तोन्मयाप्युक्तं अत्र दशाब्दिकसावनीकर
णानयने पूर्वाचार्यैर्जडकर्मोक्तं तत्र श्रीपतिः सुगणकचक्रैः युगसौरसावनोयदिद्युपिंडः स
समवाप्यते तदा दशाप्रवेशोऽब्दवसूर्यमंडलेः समांत्यालिप्ताभिराप्यते ऽत्र कः इत्यादिभिर्मह
ताप्रयासेन सावयवीकरणं कृतं अतो जडकर्मः स्यात् अतोत्र मयातस्य सावनीकरणस्य
लाघवं लघुकर्म दर्शितं कथितमित्यर्थः अथ ग्रहस्य दशायां प्रसंगे चंद्रस्य फलमाह चंद्रः
प्राप्तदशेश्वरस्य सुहृदुच्च स्वक्षेत्रसंस्थो दशानाथान्नवसप्तमोपचयगो ९ ७ ५ ३ ६ ११ १०

३४ दद्याच्छुभानीतिसः यस्मिन्भेत्रविधुः सजन्मनि तनुः स्वायादिभावो यदा तत्र वृद्धिकरोऽथतक्ष
वकरः प्रोक्तेतरस्थानगः ६ ८७ यस्य ग्रहस्य प्राप्तदशा तस्य दशेश्वरस्य सुहृद्गेहे तदुच्चे वा तत्स्वभे
वा चंद्रो भवति तथा दशानाथात्पंचमनवमसप्तमतृतीयषष्ठेकादशदशानामन्यतमस्थाने भव
ति तदैवं शुभानि फलानि दद्यात् इति कथं यस्मिन् भे राशौ अत्रास्यां दशायां चंद्रोस्ति सरा
शिर्जन्मकाले तनुस्वायादिभावस्तयोयो भावस्तत्तद्भाववृद्धिकरस्तद्दिने चंद्रो भवति एतदुक्तंभ
वति दशेश्वरस्य सुहृद्गृहादौ दशानाथान्नवमाद्युस्थाने चंद्रो यदा वा वस्ति सराशिर्जन्मका
ले तनुभावः शरीरवृद्धिकरः स्वराशिः धनभावश्चेद्धनवृद्धिकरः स आयभावश्चेल्लाभक
रः आदिशब्दात्सहजभावश्चेत्सहजसुखप्रदः सुहृद्भावश्चेत्सुहृत्सुखदः सुतभावश्चेत्सुत
प्रदः रिपुभावश्चेद्वैरिनाशात्सुखं जायाभावश्चेज्जायासुखप्रदः मृत्युभावश्चेन्मृत्युहरः नवम ३४

33

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के॰टी॰ भावश्चेद्भाग्यवृद्धिकरः धर्मवृद्धिकरश्च कर्मभावश्चेत्कर्मफलप्रदः आयभावश्चेल्लाभदः व्यय
भावश्चेद्व्ययहरइत्यर्थः अत्रारिमृत्युव्ययानां यस्तत्फलं शुभसूचकत्वात् उक्तं चैतत्सारावल्यां वि
परीतरिपुरंध्रव्ययाधिपानि प्रोच्चेतरस्थानगस्तत्क्षयकरस्तद्भावक्षेरकरः प्रोच्चेतरस्थानगइति
दत्तोभवरस्यवैरिभनीचनीचर्क्षसंस्थः तथाचधीनवमसप्तमोपचयेभ्यइतरस्थानगइत्येकद्वि
तीयचतुर्थाष्टमद्वादशाइत्यर्थः एतत्स्थानगतश्चेद्ग्रहो यत्रभेऽस्ति सजन्मकालेलग्नादिभावो भवति
तद्भावस्यक्षयकरः क्षयकरः स्यात् तद्यथा एतद्वैरिनीचधीपूर्वस्थानगश्चेद्ग्रहो यद्राशौतद्ग्र
जन्मकालेतनुभावेश्चेच्छरीरे क्लेशकरः धनभावश्चेद्धनहानिदः स्यात् एवमन्येष्वपि योज्यं त
त्रमृत्युरिपुव्ययभं चेत्तर्हि अरिमृत्युव्ययकरः स्यात् विपरीतत्वादितिवेद्यं अथग्रहस्यद
शायां ग्रहस्य यत्किंचित् सर्वफलं तथारिष्टं दशारिष्टभंगं चाह यद्द्रव्यं खचरस्य भावगृह

३५ द्गोमादिसर्वफलं योऽन्यं रवित्रिहतिर्बलाद्धिहृद्दशायां चाथयो वैरियुक् पापः पापदृग्गोविनो
त्सचविपत्कर्त्ताथतद्भंगदस्तत्काले बलवान्खगः शुभसुहृद्दृष्टेष्टसद्योगगः १० ३८ यस्यग्रह
स्यदशातस्यग्रहस्य यद्द्रव्यं अर्कादिगतोघेस्यक्तं तस्य भावफलं दृष्टिफलं आदित्यादुच्चनीच
त्रादुगृहस्थानफलं इत्याद्यनेकधायुक्तफलं शुभंवाशुभंवा रवित्रिहतिजैश्विकाकर्मैत्यादिस
र्वंतस्यग्रहस्यदशायां वेद्यं बलात्स्यादितिशुभफलेन बली तर्हि शुभं फलं ग्रहस्य सम्यक्स्या
त् शुभं चेदशुभं ल्पं तर्हि शुभस्वल्पं स्यात् अशुभफलाधिको ग्रहश्चेत्तर्हि अशुभफलेसम्य
क्स्यात् अशुभफलाल्पस्यग्रहस्याशुभफलं स्वल्पं स्यात् इष्टकष्टादेवेदंस्यात् अथवैरि
युक्पापः पापदृग्गोविनोत्सविपत्कर्त्ताऽथकरः स्यात् तद्यथा पापग्रहस्यदशायां पापग्रह
स्यसंक्रमस्यां तद्दशास्यात् तदाविपन्मरणं स्यादित्यर्थः अथतद्भंगदः कथ्यते तस्यग्रह ३५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के०टी० स्यपाकादौ मूलदशाप्रवेशे दशाप्रवेशकाले बलवान् ग्रहः कश्चिच्छुभेनैव सुहृदा दृष्टः इष्टा
नां मित्राणामेव सतां शुभग्रहाणां वर्गेषु गतः स तस्यारिष्टभंगदः स्यात् अथ प्रत्यहमष्ट
वर्गफलस्य स्वल्पाधिककल्पनाविचारमाह खेटस्तस्य यदष्टवर्गजफलं पूर्णं फलं जन्मलः
ग्निंदोरष्टसु ३ ६ १० ११ च स्वभोच्चभसुहृद्भस्वत्रिकोणे स्थितः दुष्टं मध्यफलं विपर्ययग
तः स्यान्निष्टमप्युत्कटं शास्त्रे स्वल्पतरं स्वगस्य च वदेत् सा त्वाफलं तत्वतः ११ ३९ जन्मल
ग्नेंदोर्जन्मलग्नाज्जन्मराशेश्च चंद्रादुपचयस्थानेषु त्रिषडेकादशदशमेषु स्थितः सन् स्व
भे स्वोच्चभे सुहृद्भे वा स्वत्रिकोणे स्वमूलत्रिकोणे वा यः खेटोस्ति तस्य यदष्टवर्गजं शुभफलं
तत्पूर्णं स्यात् यद्दुष्टं फलं तत्स्वल्पं स्यात् अथो विपर्ययगतस्य जन्मलग्नजन्मराश्योर
नुपचयेषु आद्यद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमसप्तमाष्टमनवमद्वादशेषु स्थितः सन् नीच

३६ वैरिगृहस्थो यो ग्रहस्तस्यानिष्टं दुष्टफलमुत्कटं स्यात् शास्त्रं शुभफलं स्वल्पतरं स्यात् अथ ज
न्मलग्नजन्मराश्योरुपचयस्थो नीचारिभे स्थितस्य शुभं मध्यं दुष्टं किंचिन्न्यूनं स्यात् अथ चा
नुपचयस्थः स्वभोच्चादिषु स्थितस्य फलं किंचिन्न्यूनं दुष्टं मध्यमं स्यादिति स्थानतारतम्यात्त
दवगम्यते एतदष्टवर्गफलं ग्रहस्य बलं षड्बलं तत्त्वतः सम्यक्कला त्वा वदेत् तद्यथा अथ स्था
नवशाज्जातमष्टवर्गफलं यत्तत्पूर्णं बले सति यथावद्भवति न्यूनबले तन्न्यूनं भवति बल
प्राधान्याद्दशागतस्य किमप्यफलं न स्यादित्यवगम्यते अथोदर्कस्य बहुविधत्वात्कालस्य
दुर्लक्ष्यत्वात् किंचिज्ज्ञातनृपफलस्य व्यभिचारे किं कर्तव्यमित्याह जीवेत्क्वापि विभंगारि
पृच्छनिशास्त्रे विनाऽघायतेऽथाघावः त्रिंदुस्तरोपि च परोकार्येषु नोपपत्तिकां कार्याप्रश्ननि
तत्पूर्वनाकुनैमानं धियारक्षिता होरा लेन सुबुद्धिना हि बहुधोदर्कस्य कालो बली १२ ४० ३६

35

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

के.धी. क्वापि केचिद्विभंगरिष्टजः शिशुः जीवेत् क्वापि रिष्टं विना म्रियते इति जातकफलस्य व्यभिचारोस्ति
विगतो भंगो यस्य तद्विभंगं विभंगं च तद्रिष्टं च विभंगरिष्टं तत्र जातः शिशुः विभंगरिष्टजः शिशुः इत्यन्व
यः एवं जातकफलव्यभिचारो दृश्यते तथा आद्योब्दः प्रथमोब्दः शिशोर्दुस्तरः स्यात् गर्भिण्या अपथ्य
त्वाज्ज्वरादिदोषात् स्तन्यव्यसनाच्च शिशोः क्लिष्टत्वाद्वा आद्यो ब्दो दुस्तरः स्यात् भाग्ये सति प्रयत्नस्य किं प्र
योजनं सत्यं प्रयत्नं विना भाग्यं न सिध्यति तदाह याज्ञवल्क्यः यथा ह्येकेन चक्रेण रथस्य गतिर्न भ
वेत् एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति इति पुरुषकारः प्रयत्नः पूर्वकर्मजं फलं भाग्यं एते परस्परसा
क्षेपे एवं प्रयत्नेन साध्यमेव तथा आद्यादब्दात् परावपि चाब्दौ दुस्तरौ यावद्दन्तजननं तावच्छि
शोः क्लिष्टत्वात् तथा चाद्यब्दे एवानुक्तकालारिष्टानि विपत्तिकरण्युक्तानि उक्तं च लघु
जातके योगे स्थानं गतवति बलिनश्चन्द्रे स्वं वा तनुगृहमथवा पापैर्दृष्टे बलवति मरणं वर्षस्यान्ते

३७ किल मुनिगदितं महाग्रं थेषु बहुतराण्यरिष्टानि अनुक्तानि संति तेषां ग्रंथानां लुप्तत्वात्तान्य
रिष्टानि न ज्ञायंते ते बहूनि प्रथमेब्दे एव पतनकरणानि संति अतः प्रथमोब्दो दुस्तरः स्यात् ए
वं मेषु चिषु जन्मपत्रिका नोकार्या प्रश्ननिमित्तपूर्वशाकुनैः सदैव त्रिषु परतश्च सदा जन्मपत्रि
काकार्या प्रश्ननिमित्तपूर्वैः लग्नबलोपष्ठुत्य पश्चात् शकुनैः शुभं ज्ञात्वा कार्य इत्यर्थः केन
होराशास्त्रज्ञेन सुबुद्धिना सुबुध्या बलाबलं शुभाशुभं जातकफलविचारज्ञेन ज्योतिःशा
स्त्रोदितो दर्ककफलविचारज्ञेन पत्रिका कार्या किं कुर्वन् स्वमानं रक्षन् स्वीयं मानं गौरवं रक्षन्
अत्र जातकफलमिदं इत्थमेव भविष्यतीति प्रतिज्ञा न विधेया हि यस्माद्दुर्ज्ञेयो बहुधाकालश्च
बलिष्ठश्च दुर्विज्ञेय इत्यर्थः उदयो नाम भावाफलं उक्तं च केशवमिश्रेण स्वप्नो निमित्तं शाकु
नाः स्वकर्म चाराश्चमार्गे तु कस्तु कुलानि दोषाभिचारग्रहचारकालकाम्यानि चैवं विविधः फला ३८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ध्वा तथाच कालो दुर्लक्ष्यः समर्थः कदा किं करोतीति स्वैरपि न ज्ञायते तथाचोक्तं पुराणे कालः
सृजति भूतानि कालः संहरति प्रजाः कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः इति एवं बलिष्ठः स
मर्थः कालः तथा बलाति दुर्लक्ष्यो ज्ञातुमशक्यः जन्मकालज्ञानं कर्तुं न शक्यते तदुक्तं शौनकीये
विवाहपटले दुर्विज्ञेयः कालो दुरधिगमत्वाद्धि भेलग्नभेदस्य स च विज्ञेयस्तैः छायायंत्रांबुघ
टिकाभिः चेयेनोपि गगनचारी सलसा निपतन्न दृश्यते दूरात् किंत्वति दूरेपि चक्रं निमेषकालादली
व चलं तद्भ्रमति भगणचक्रं प्रायेण कलां विहाय मूलेरवालमक्षैरैः स्फुरोक्तैः प्रायः कथितस्त
विज्ञैः एवं कालस्य दुर्गमत्वादुदयस्य बहुविधत्वाच्च जातकफलस्य क्वचिद्व्यभिचारदर्शनाच्च
शकुननिमित्तादिभिः शुभज्ञास्वासुबुद्धिना जन्मपत्रिका कार्या इत्यलमिति अथ ग्रंथसमा
माप्तौ अलंकारमाह नंदिग्रामे केशवो विप्रवर्यो यो भूद्धोराशास्त्रसंघं विलोक्य तेनोक्तेयं प

३८ द्धतीजातकीया चत्वारिंशाढ्यवृत्तबद्धाः सुबोधाः १७ ४१ नंदिग्रामे केशवः केशवनामा यो विप्रव
र्यो विप्राख्यो भूत् तेनेयं जातकीया जातकपद्धतिरुक्ता चत्वारिंशाढ्यवृत्तैर्बद्धापि सुबोधा सुखे
नबोधयस्याः सा सुबोधा सुगमेत्यर्थः किं कृत्वा होराशास्त्रसंघं होराशास्त्रसमूहं विलोक्य
बहून् होराशास्त्रग्रंथान् विलोक्य किंसद्युक्तं किमसद्युक्तं इति विचार्य किं बहुसंमतं किं स्वल्प
मतमिति च विचार्य केनचाश्रोस्योक्तं तच्च विचार्य सम्यक् मुहुर्मुहुर्विचार्य धीमतां निरस्य निर्भ्रांतमत
मंगीकृत्य निश्चितार्थं यं जातकपद्धतिरुक्तेत्यर्थः इयमिह लोके आचंद्रार्कं तिष्ठतु अस्याः वक्तॄ
णां श्रोतॄणां च शुभं भवतु ४२ ये सुबोधां पठंति नामयान्यां जातकपद्धतिं होराविमदवीथांति
लोके मानं यत्रास्यते १ स्पष्टार्थमिदं इति ग्रंथपाठकस्य फलश्रुतिद्वारा ग्रंथप्रशंसा अ
थ ग्रंथटीका समाप्त्यलंकारः नंदिग्रामनिवासस्य गुणवांस्तीरेपरांभोनिधेर्ज्योतिर्विद ३८

37

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति केशवीटीका समाप्ता ॥ ७ ॥

३९ मलाकरो द्विजवरो गोत्रेह्य भूत्को त्राके यो नन्दनस्य सुतो ग्रहसतिलक: श्रीकेशवो दैवविस्त्व
स्याज्ञातकपद्धते विरचिता टीका स्फुटा ज्ञानेनैव २ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यकमलाकरसु
त श्रीकेशवदैवज्ञविरचितजातकपद्धतेः स्वकृत टीकायां दशान्तर्दशाध्याय: ग्रंथोयं समाप्त मगमत्
संवत् १८६३ शाके १७२८ क्षयनामसंवत्सरे उदगयने श्रीसूर्ये आषाढमासे कृष्णपक्षे ति
थौ ११ मंदवासरे अव धाळवारडत्यपनामक श्रीमद्दुर्गदेवशास्त्रात्मज श्रीनृसिंहदैवज्ञसूनुना विरचित भ
ट्टेन लिखितमिदं स्वपठनार्थं परोपकारार्थं च श्रीलक्ष्मीनृसिंहो जयति नितरां ७ ७

३९

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1473 Dist. Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=26.10.20 10:58
,TRANSFERRED=2020/10/26 at 11:04:09
,PAGES=38
,TYPE=STD
,NAME=S0004534
,Book Name=M-1473-JATAK PADHATI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection